

AMATININKAI, ARCHITEKTAI IR DAILININKAI LDK VALDOVŲ DVARE

Dr. BIRUTĖ RŪTA VITKAUSKIENĖ

Vilniaus dailės akademijos dėstytoja

Dr. Birutė Rūta Vitkauskienė (g. 1957) Vilniaus valstybinio dailės instituto (dab. Vilniaus dailės akademija) dailės istorijos ir teorijos katedros absolventė. 2005 m. Varšuvos meno institute apgynė daktaro disertaciją tema „Auksakalystė Vilniuje. XV–XVIII a.“. 2007 m. Varšuvos leidykloje NERITON išleido monografiją „Złotnictwo wileńskie: dzieła i ludzie. XV–XVIII wiek“. Dėsto Vilniaus dailės akademijoje Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės architektūros ir dailės istoriją. Daugelio straipsnių autorė, knygų sudarytoja ir bendraautorė. Lietuvos ir užsienio archyvuose rinko medžiagą apie Vilniaus žemutinės pilies statybas, Vilniuje valdovo dvare dirbusius amatininkus. Jiems skirtas ir publikuojamas straipsnis.

Amatininkai, architektai ir dailininkai LDK dvare Žygimantui Augustui valdant

XVI a. smarkiai pasikeitė LDK valdovų gyvenimo būdas. Jis tapo séslesnis, valdovas su dvaru mėgdavo ilgai gyventi vienoje pilyje. Pamažu formavosi sésliai gyvenančio, retai kariaujančio, skendinčio prabangoje valdovo dvaro aplinka, ceremoniales. Tokiu savo dvaro centru LDK valdovai pasirinkdavo skirtinges vietas. Istoriskai LDK centrali, kuriuose valdovai mėgdavo gyventi, buvo Kernavė (Traidenis), Trakai (Vytautas), Gardinas (Steponas Batoras). XV a. pabaigoje – XVI a. iki Žygimanto Augusto mirties 1572 m. toks centras visą laiką buvo Vilnius. Šiuo laikotarpiu Vilnius yra itin privilegiuotas centras ne tik Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje, bet ir Lenkijos Karalystėje. Vilniuje abiejų valstybių valdovai ilgai gyvendavo ir iš čia valdė didžiulę teritoriją. Čia Lietuvos didžiaisiais kunigaikščiais buvo vainikuoti Aleksandras Jogailaitis (1492 08 18), Žygimantas Senasis (1506 10 20) ir Žygimantas Augustas (1529 10 18). Valdovai Vilniuje tuokėsi ir buvo laidojami. 1484 m. Vilniaus katedroje atgulė karalaitis Kazimieras Jogailaitis. Čia 1495 m. Lietuvos didysis kunigaikštis Aleksandras Jogailaitis susituokė su Maskvos kunigaikštite Elena, o 1506 m. jis buvo čia palaidotas jau ir kaip Lenkijos karalius. 1545 ir 1551 m. Vilniaus katedroje palaidotos Žygimanto Augusto žmonos – karalienės Elžbieta Habsburgaitė ir Barbora Radvilaitė. 1517 m. Vilniuje gyvenant Žygimantui Senajam pas jį iš Krokuvos atvyko dvaro architektas florentietis Bartolomeo Berrecci derinti tuo metu jau statomos Vavelio katedros Žygimantų koplyčios projekto¹. Vilniuje buvo didžiulės vyskupystės centras, karališkoji koplyčia, Vytauto kapas², galų gale čia buvo įkurtas universitetas. Šie gerai žinomi faktai išryškina Vilnių kaip ypač svarbų valdovo dvaro centrą. Ši laikotarpis, kuris sutampa su Renesanso suklestėjimu Šiaurės Europos šalyse, galime pavadinti Vilniaus dvaro aukso amžiumi.

Panašūs procesai vyko visoje Vakarų Europoje. Nieko keista, kad Prancūzijos ar Anglijos valdovai savo rezidencija pasirinkdavo vis kitą pilį. Taigi tų laikų realios

mums neleidžia sieti valdovo dvarą su konkrečia vieta. Europos dvarų tyrinėtojai nustatė, kad valdovo dvaras – tai ne vietovė, ne pilis ir ne rezidencija, o žmonės. Dvaras – tai institucija, suskirstyta į tam tikrus valdovui ir valstybei reikalingus padalinius. Atsižvelgiant į situaciją, dvaras gali padidėti, bet gali ir sumažėti. Atskiri jo padaliniai galiapti neberekalingi. Dvaro prestižas priklauso nuo jų sudarančių žmonių inteligencijos, mentaliteto, išsilavinimo ir tautinės sudėties. Dar daugiau – dvaras (arba tiksliau – jo įvaizdis) labai priklauso nuo valdovo asmenybės, poreikių, interesų, ambicijų, pagaliau ir nuo to, kokia yra šalies politinė ir ekonominė padėtis. Dvaras kartu su valdovu gali persikelti iš vienos vietas į kitą. Monarchs nuolatos gyvena tarp žmonių – savo dvariškių, nuo pat ryto iki pat vakaro jis yra sudėtingos dvaro industrijos centre³.

Tačiau vienas iš valdovo dvaro padalinių dėl savo specifikos būdavo gana sėslus, susietas su konkrečia vieta – tai žmonės, dvaro sąskaitose minimi rubrikoje „Artifices“ (Amatininkai). Pirmas visas LDK ir Lenkijos valdovų dvare privalomų laikyti amatininkų oficialus sąrašas mums yra žinomas tik iš trumpai Krokuvoje 1574 m. pradžioje pasirodžiusio ir jau birželio mėnesį slapta pabėgusio d'Anjou kunigaikščio Henrico Valua laikų. Čia pažymėta, kad atlyginimą įvairių profesijų amatininkai gauna nevienodą ir jų nustato valdovas. Sąraše išvardyti šių profesijų amatininkai: vaistininkas, siuvinėtojas, šarvadirbys, laikrodininkas, iečių meistras, batsiuvys, plunksnų kompozicijų meistras, pakinktų ir kamanų meistras (šikšnias), palapinių siuvėjas, pečkury, skalbėja, siuvėjai, ginkladirbys, ginklų dekoruotojas, kardadirbys, diržų ir virvių meistras, kubilius, balnadirbys, kailiadirbys, žaslių, brizgilų meistras, auksakaliai⁴. Sąrašas, žinoma, yra orientacinis ir nurodo pagrindines valdovo dvare būtinai reikalingų amatininkų profesijas. Jie buvo privalomi išlaikomi iš dvaro iždo. Be jų, kaip pamatysime, valdovą ir jo dvarą aptarnavo dar tiek pat įvairiausių kitų specialybių amatininkų, dailininkų ir architektų. Jų padėtis dvaro hierarchijoje, ryšiai su dvaru, sutartys ir apmokėjimas buvo nevienodi.

Toliau pateikiama archyvinių šaltinių medžiaga apie Vilniuje Žygimanto Augusto dvare dirbusius amatininkus,

dailininkus ir architektus papildo iki šiol kitų tyrinėtojų surinktą ir jau paskelbtą informaciją. Daugiausia žinių paskelbė Stasys Samalavičius, sukaupęs daug medžiagos apie amatininkus, dirbusius Vilniaus žemutinėje pilyje, iš Lietuvos Metrikos ir kitų šaltinių⁵. Tačiau S. Samalavičiuui pritrūko informacijos apie XVI a. dirbusius menininkus. Ši trūkumą iš dalies galėtų kompensuoti Mareko Ferenco publikacija apie Lenkijos karaliaus Žygimanto Augusto dvarą (1548–1572)⁶. Bet šiam autorui pristigo objektyvumo ir, kaip dažnai atsitsinka su lenkų istorikų darbais, jis „nepastebėjo“, kad jo sudarytas dvaro jurgeltininkų amatininkų sąrašas apima su vos keliomis išimtimis vien tik Vilniuje dirbusius žmones. Kai kurie iš jų Vilniuje gyveno neilgą laiką ir išvyko į Krokuvą. Be to, sąraše trūksta daugelio dvaro šaltiniuose minimų pavardžių. M. Ferencas savo darbe panaudojo vadinamąjas karališkas saskaitas, saugomas Varšuvos Senių aktų archyve⁷. Mes taip pat naudosime ši šaltinių, dar papildydami jį kitais, daugiau su LDK susijusiais dokumentais (Lietuvos Metrika ir kapitulos archyvas). Ypač neteisinga mums atrodo M. Ferenco keliama mintis, kad dvare už pastovų užmokestį (jurgelta) dirbę meistrai buvo „Lenkijos karaliaus dvaro amatininkai“ ir sietini tik su Lenkijos dvaru. Žygimanto Augusto dvaro „lenkiškumą“ autorius ypač išryškino kitame, kol kas nepublikuotame savo straipsnyje, pavadintame „Pastabos apie lietuviškajį Žygimanto Augusto dvarą 1548–1572 m.“⁸. Jame M. Ferencas pateikė labai daug informacijos, jo nuomone, irodančios, kaip palaipsniui nyko lietuviškos valdančiosios dvariškių struktūros (ypač po Liublino unijos), silpnėjo aukščiausius postus (maršalkos, pakamario, virtuvininko etc.) užimančių ponų įtaka. Svarbiausių autoriaus argumentu, ginančiu jo teiginį apie lietuviškojo ir lenkiškojo dvarų susiliejimą Žygimantui Augustui valdant, tapo Aleksandro Gvagninio kronikoje paskelbtas dvaro vėliavos, nešamos greta valstybinių Lenkijos ir LDK vėliavų, aprašymas⁹. Pasak Gvagninio, ji buvo nešama 1548 ir 1574 m., Krokuvoje laidojant valdovus Žygimantą Senoį ir Žygimantą Augustą. Visiškai natūralu, kad, valdovo laidotuvėms vykstant Lenkijos sostinėje, gedulo iškilmėse dalyvaujant karaliaus dvariškiams, buvo nešama juoda vėliava su centre pavaizduotu Lenkijos ereliu, aplink kurį buvo išdėstyti Karūnos provincijų herbai. Lietuviškų simbolų ant tos vėliavos nebuvo. Tačiau tai dar neįrodo, kad lietuviškas valdovo dvaras Žygimanto Senojo ir jo sūnaus laikais visiškai užgeso kaip institucija, praradusi savo simbolius. Apie tai, kad dvaro vėliava buvo siuvama ne vieną kartą, kalba kiti šaltiniai. Antai 1557 m. gegužės mén., Žygimantui Augustui reziduoojant Vilniuje, buvo pagaminta nauja vėliava, kuriai buvo sunaudota 36 uolektys raudono šilko (*armesini rubei*), auksuoti apsiuvai ir kutai ir kurioje iš abiejų pusų tapytojas Jonas grynu auksu nutapė visos valstybės herbus¹⁰. Vėliava buvo labai brangi, nes siuvėjas jai laikytį ir transportuoti pasiuvo specialų dėklą, apklaustyta geležimi. Visas darbas kainavo 91 auksiną. Naujos dvaro vėliavos gamyba tikriausiai buvo susijusi su Livonijos kampanija ir Žygimanto Augusto išvykimu į Pasvalį pasirašyti karinės sąjungos sutarties su

Livonijos magistru. I Pasvalį Žygimantas Augustas atvyko su didele Lietuvos kariuomene. Šiuo atveju jį lydinčiose vėliavose LDK herbai tikrai turėjo būti pavaizduoti. Ir pats Ferencas galų gale pripažista, kad išliko lietuviškojo dvaro iždas, kurį administravo specialūs valdininkai (Stanislovas Vlošekas, Martynas Podgorskis, o mes dar galime pridurti Vilniaus katedros kanauninką Tomą Makowieckį), o kai kurios pajamos iš LDK karališkųjų ekonomijų éjo per Lenkijos dvaro iždo raštininko Jokūbo Zaleskio rankas. Autorius neslepia, kad kai kurių Lietuvos ponų pozicija Žygimanto Augusto dvare, jų asmeninė įtaka valdovui buvo kur kas didesnė negu to paties rango Lenkijos dvariškių (svarbiausias čia buvo, žinoma, maršalka Mikalojus Radvila Juodasis). Žinoma, kaip ir Europos dvaruose (o beje, kaip ir mūsų laikais), LDK ir Lenkijos valdovų aplinkoje pynési intrigos, noras sukompromituoti, nustumti konkurentą, įvairūs dvigubi žaidimai ir panašūs reiškiniai. Dar kartą verta priminti istoriografijoje kartojamą teiginį, kad aukščiausiuose dvaro sluoksniuose išsigaléjo lenkų kalba. Bet ar tik lenkų? Juk XVI a. dvare buvo labai daug italių!¹¹ Lietuvoje valdovo dvare išliko tradicinės didijų kunigaikštų aptarnaujančių dvariškių pareigos: Vilniaus pilies raštininkas (labai svarbus asmuo, prižiūrėjęs visas Žygimanto Augusto kolekcijas rūmuose), ceikvartas, pilininkas (horodničius), pilies statybų prižiūrėtojas (budovničius), malkininkas (derevnicius), Vilniaus arklidininkas ir Trakų arklidininkas ir daugelis kitų, senaja rusenų kalba rašytuose dokumentuose vadinamų „valdovo dvariškiai“ (*dvorianie gospodarskie*). Savitą LDK valdovą XVI a. dvaro struktūrą išryškino Tadeusz Wasilewskis, kol kas vienintelis iš lenkų istorikų atkreipęs dėmesį į didžiulę lietuviškojo ir ruseniskojo elementų reikšmę šiame dvare, jo kanceliarijoje ir ypač žemutiniojo personalo grandyse¹². Šie žmonės dažniausiai būdavo vietinės kilmės, jie palikė ir plėtojo vietines tradicijas, papročius, kalbą. Kosmopolitizmas taip pat brovėsi į jų sluoksnius, bet net ir iš užsienio atvykusių dailininkų kūrinių, sukurti Vilniuje vietiniams užsakovams, rodo, kokia stipri buvo „lietuviškos saulės“ įtaka.

Žemutiniams dvaro sluoksniniams priklauso ir šio straipsnio objektas – amatininkai, dailininkai ir architektai, dirbę Vilniaus pilyje Žygimantui Augustui valdant (1544 – 1572). Pasirinkome ši laikotarpį, nes jo šaltinių prieinamumas ir ištyrimas šiuo metu yra geriausias. Ateityje planuojama pristatyti Stepono Batoro ir Vazų dvaruose dirbusių amatininkų veiklą.

Artifices salariati ir kitais ryšiais su valdovo dvaru susiję amatininkai, dailininkai ir architektai

Savo ilgo valdymo metus Žygimantas Augustas mieliau leido Vilniuje nei Krokuvoje ar kurioje nors kitoje pilyje. Jau teko rašyti apie milžiniškas jo investicijas į Vilniaus žemutinės pilies ir rūmų rekonstrukciją, pradėtą 1544–1548 m.¹³ Neabejotinai su tuo buvo susijusios stiprios įvairių profesijų amatininkų pajėgos, sukiestos į Vilnių valdovo sumanymams igyvendinti. Reikėjo statyti

naujus pastatus, įrengti jų patalpas, užveisti sodus, tvarkyti ūkinę pilies dalį (pirtis, virtuvės, arklides, vežimines, malūnus, kanalus), plėsti ir aprūpinti amatininkų dirbtuves bei patrankų liejykłą. Naujų meistrų reikėjo Vilniaus pinigų kalyklai, kuri, pasak kai kurių šaltinių, buvo Žemutinėje pilyje. Ištisus metus Vilniuje reziduojantį Valdovą aplankydavo daugybė įvairiausių pirklių, siūlančių išskirtinės prabangos prekes (retus vynus, prieskonius, audinius, papuošalus, laikrodžius, paveikslus). Vilniuje virė toks intensyvus gyvenimas, kad jo atgarsiai netruko pasijusti ir LDK provincijoje. Renesanso kultūra skverbėsi į ponų buitį, keitė jų papročius, kostiumą, architektūrinę aplinką. Dvarui dirbę auksakaliai buvo kviečiami kaip ekspertai į kitus miestus (pvz., Gotardas iš Heseno 1557 m. vyko į Kauną)¹⁴. Didžiulės įtakos kultūriniam Žemutinės pilies klimatui turėjo čia kaupiamos Žygimanto Augusto kolekcijos ir humanistinė biblioteka, kurią jis testamentu dovaningo Lietuvos jėzuitams. XVI a. viduryje Lietuvos visuomenė patyrė milžinišką humanistinės kultūros injekciją, sparčiai vadavosi iš viduramžių, kūrė savo tautinius istorinius mitus. Visi šie reiškiniai neabejotinai tiesiogiai susiję su valdovo dvaro gyvenimu, jo kultūros lygiu, jo modernumu. Iš toliau pateikiamo Žygimantui Augustui dirbusių amatininkų, dailininkų ir architektų sąrašo matyt, kad nei anksčiau, nei vėliau Vilniaus dvare nebebuvo tiek daug aukštos kvalifikacijos ir siauros specializacijos meistrų.

Aukščiausią padėti dvare užėmė už pastovų atlyginimą dirbantys amatininkai, vadinami *artifices salariati* arba kartais *artifices per se singuli*. Alga jie gaudavo kas ketvirtą, pric to dar gaudavo dažniausiai 6 uolektis kokio nors audinio gražesniems rūbams pasisiūti, kai kuriems būdavo apmokamas jų pameistrių ar tarnų išlaikymas, o ypač privilegiuoti (pvz., brangakmenių raižytojas juvelyras Giovannis Giacomas Caraglio) dar gaudavo avižų žirgai. Tačiau iš Žygimanto Augusto valdymo periodo neišliko nė vieno viso Vilniaus dvaro amatininkų sąrašo. Mes neturime viso Lietuvos didžiojo kunigaikščio dvaro dokumentų komplekto, o tik jų likučius. Tačiau visų dokumentų neturi ir Krokuvos dvaras. Tiesa, geriau išlikę Krokuvos miesto archyvai leidžia lenkų istorikams po kruopelytę rinkti medžiagą apie Lenkijos karaliaus dvarą ir geriau pažinti žemutines jo grandis. Vilniaus miesto XVI a. archyvai beveik neišliko, tad mums lieka Lietuvos Metrika ir Vilniaus kapitulos archyvas – nepaprastai vertingi dokumentai mūsų tiriamai temai. Irašai Lietuvos Metrikoje kartais padeda nustatyti dvare dirbusių amatininkų kilmę ir pilietybę, kapitulos aktai – jų gyvenimo Vilniuje aplinkybes.

Pirmiausia išsiaiškinkime tuos, kurie buvo formaliai priimti dirbtį Vilniuje dvare už sutartą pastovų atlyginimą. Didžiąją jų dalį galime rasti jau senokai Stanisławowi Tomkowicziaus paskelbtoje Žygimanto Augusto dvaro knygoje¹⁵. Jis vienas iš pirmųjų atidžiau ištirė šį svarbų dokumentą ir paskelbė, kad knyga apima tik Vilniuje tarnavusius valdovo dvariskius¹⁶. Žinome, kad 1544 m. rudenį Žygimantas Augustas atvyko į Vilnių kaip LDK valdovas didysis kunigaikštis, bet kartu jis jau 1530 02 20 buvo vainikuotas ir Lenkijos karaliumi. Tačiau tik kai kurie

knygoje išrašyti dvariskiai „perkelti“ iš Lenkijos karaliaus Žygimanto Senojo iždo į „jaunojo karaliaus iždą“ – t. y., paprasčiau sakant, į LDK didžiojo kunigaikščio iždą (tekste „ex thesauro R-is M-tis Senioris (...) nunc vero ex thesauro M-tis Regis Junioris“). Pavyzdžiu, su tokia formuliuote buvo priimtas dirbtį Vilniuje vienas artimesnių Žygimantui Augustui dvariskių, buvęs Bonos dvariskis, prižiūrėjęs, anot Oswaldo Balzerio, parankinę valdovo buhalteriją¹⁷, *camerarius* Stanislovas Zacharjevičius Vlošekas (šiame šaltinyje – *Stanislaus Wloschek Camer.*)¹⁸. Daugelis išrašytų po 1548 m. turi prierašą, kad priimami dirbtį Lietuvoje, pvz., kitas žymus buhalteris *Joannes Jostus Decius* 1552 m. sausio 7 dieną priimtas tarnybon „in Lithuania“¹⁹. Arba štai LDK dvaro iždo raštininkas Martynas Podgorskis, priimtas 1568 m. sausio 1 d. *in servitorem Curiae Thesauri Lithwanici* už 100 auksinų per

Lovinio koklio fragmentas. Mėlyna, balta, geltona ir violetinė glazūros. XVI a. I pusė. Steponavičienė, Blaževičius, Gendrėnas, 2006 II of., nr. 912.

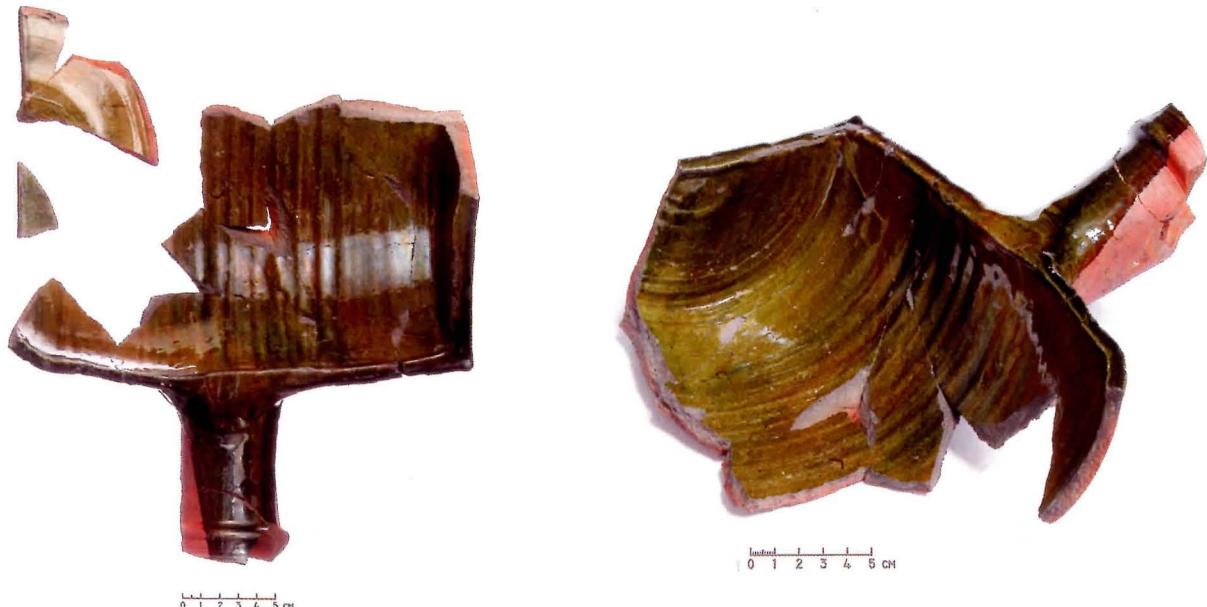
metus, taip pat figūruoja šioje knygoje²⁰. Akivaizdu, kad „Maršalkos knyga“, nepaisant jos didžiulės apimties, reikėtų visą ištirti ir paskelbti, nes tai labai svarbus Žygimanto Augusto dvaro funkcionavimą nušviečiantis dokumentas. Visi 1544–1546 m. knygoje išrašyti asmenys buvo priimti naujai jaunojo didžiojo kunigaikščio dvare Vilniuje. Kol kas nėra aišku, ar vėliau kai kurie iš jų perėjo ar buvo perregistruoti į Žygimanto Augusto lenkiškaji karaliaus dvarą, ar po 1548 m. jam jau iš tikrujų perėmus Lenkijos karaliaus sostą, duomenys apie juos tiesiog automatiškai buvo rašomi toliau toje pačioje knygoje. Net nėra žinoma, ar apskritai 1548 m. buvo sukurtas koks nors naujas Lenkijos karaliaus Žygimanto Augusto apmokamų dvaro tarnautojų korpusas Krokuvoje (pvz., naujai priimtų auksakalių). Visus šiuos niuansus nutylėjo M. Ferencas, vienareikšmiškai laikydamas „Maršalkos knyga“ Lenkijos karaliaus dvaro knyga²¹. Beje, apie Žygimanto Augusto, kaip Lenkijos karaliaus, dvarą toks dokumentas neišliko.

Kadangi nė vieno visus dvaro amatininkus apimančio sąrašo nėra, iš tikrujų nežinome, kiek jų dirbo dvare. Karališkosios sąskaitos (*Rachunki Królewskie*), kurių iš Žygimanto Augusto valdymo periodo išliko daugiau kaip 100 tomų, padeda susidaryti tik apytikrį vaizdą, kiek žmonių vienu metu tarnavo dvare. Kiekvieną kartą

išmokant ketvirtines algas sudaryti sąrašai skiriasi. Didžiausią dvaro amatininkų dalis buvo žmonės, kilę iš valdovo domeno LDK (vadinami *familia ex domibus*), dirbę paprastus, ūkiškus, bet labai reikalingus tuometiniame gyvenime darbus. Tai arklininkai, arklidžių ir vežimų prižiūrėtojai, račiai ir karietininkai (*rotifices et plaustrarii*), vežėjai, arklių kinkytojai, kalviai ir dar smulkesnes pareigas éjé dvariškiai. Jų buvo daug ir jie dažnai minimi viename sąraše. Galbūt jie buvo pavaldūs valdovo arklidininkui arba gurguolininkui. Su valdovo arklidémis susiję amatininkai dar vadinami *familia stabuli*. 1544–1545 m. Žygimantas Augustas pradéjo statyti Vilniuje naują dvaro arklidžių kompleksą prie Šv. Jurgio bažnyčios. Arklių išlaidumas sudegė vieną iš didžiausių dvaro išlaidų straipsnių. Atskirai buvo surašomi kepėjai, virėjai, pirtininkai, kirpėjai ir barzdaskučiai (*chirurgices et barbitonores*, tarp jų dažnai minimi italai). Negausią grupę sudegė muzikantai – fleitininkai ir trimitininkai (*fistulatores et tubicinatores*). Dažniausiai atskirai minimas vargonų prižiūrėtojas ar meistras (*organista*). Prie egzotiškų, bet tik lietuviškam dvarui bûdingų profesijų tenka priskirti lokų prižiūrėtojus (*ursones*), šunų ir liūtų prižiūrėtojus. Šių paprasčiausius darbus atlikusių žmonių net ir vardai kartais neminimi, o tik užrašoma, pavyzdžiu, kad „trims italamams muzikantams [duota] 3 auksinai“.²² Tautinė šios dvaro amatininkų ir tarnų grupės sudėtis buvo labai marga. Antai 1551 m. gruodžio 26 d. Vilniuje buvo sumokēti kalédpinigiai (*strena*) rūmų virėjams. Čia paminëti 6 meistrai (*Bulath, Casper, Janeczek, Casper coccis antiqui, Sthass, Albertus*), 8 pameistriai (*Coccis discipulis: Wasil, Jacobus, Ruczeni, Raczink, Drabik, Maczicki, Ostrouch, Axamith, Jassieczko, Mazurek*), taip pat be vardų *coccis ex domibus* 4, kepėjas (*pistor*), jo mokinys, o sandėlininkas jau išrašytas lenkiškai (*Mathie spižarni*)²³. Bet vyno rūsio vedéjas buvo italas Tomasso Campanini. O štai kalviai: *Fabris. Paulo Mazur, Nicolao fabro obozni, Simon Węgrzin, Stanislas, Chwieczko, Stanislaus Garbarz*.²⁴ 1550 m. balandžio 16 d. Velykų proga Vilniuje mokami atlyginimai ir dalijamos dovanos. Rubrikoje *Expeditio familiae stabuli* minimi valdovo arklidése dirbę dvaro tarnai: račiai – *Nicolao Stelmach, Joanni Stelmach, Andree kolodziey, Balthoch custodi currum, Alexio kolodziey, Iwano kolodziey*, arklininkai – *Joannes Kama, Waniek, Marcus Liach, Brozowski Dring, Joannes Mierzwa, Andreas Sthari, Andriss Młodi, Stanislaus Dambrowski, Adam Pasthuch, Albertus Achmath, Joannes Schieika, Paulus Flüschen, Simon Kielbassa, Petrus Kozak, Petrus Czech, Joannes Doctor, Stanislaus Buben, Paulus*. Egzotiškų pavardžių ir pravardžių yra ir netrumpame vežėjų (*auriges*) sąraše: *Joannes Rossa, Blazek Thlusti, Petrus Tatara, Socha Węgrzin, Lenarth Babi Ząb, Petrus Rosswieczaka, Paulus Niemiec, Joannes Czieski, Andreas Zaięcz, Joannes Baran*. Nemažai tarp jų buvo lietuvių: *Nicolaus Lithwin, Andreas Lithwin, kitas Andreas Lithwin, Rzin (?) Lithwin*. 1550 m. balandžio 15 d. iš Krokuvos į Vilnių vežti brangius karaliaus daiktus (baldus, laikrodžius, paveikslus) buvo patikéta vežėjams *Joannes Swinska de Zielonki, Gregorius Balwan, Andreas*

*Zielieniski*²⁵. Lokius dvare prižiūréjo ir dresavo *Janek, Liewko, Conrath, Pilia, Jassieniski, Hriskonius Moscovita*,²⁶ o gydė – *Maman Niedzwiednik*.²⁷ 1552 m. vasarą tas pats Griška Maskvietis gabeno iš Gdansko į Lietuvą valdovui šunis²⁸. Labai įdomus ir margas Žygimanto Augusto, perimančio valdžią Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje, pradéto kurti dvaro sąrašas, kurio, deja, turime tik fragmentą²⁹.

Daug trumpesni meninius darbus dvare dirbusių amatininkų, dailininkų ir architektų sąrašai. Prieš apžvelgiant šią dvaro tarnautojų grupę, reikia pasakyti, kad išspresti jų kaitos ir priklausomybės lietuviškajam ar lenkiškajam dvarui vien tik Lenkijoje saugomos karališkosios saskaitos nepadeda. Todėl savo studijos apie Žygimanto Augusto dvarą skyriuje, pavadintame „Amatininkai“, M. Ferencas šios problemos ir neišsprendė, o pasiklydo savo subjektiviose spėlionėse apie amatininkų trūkumą LDK, apie kai kurių profesijų amatininkų pagausėjimą arba jų skaičiaus sumažėjimą šio valdovo dvare³⁰. Visa problema yra ta, kad Žygimanto Augusto dvaro istorijos be lietuviškų dokumentų tyrinéti negalima. Jo gyvenimas buvo glaudžiai susijęs su LDK, ypač su Vilniumi, čia krypo dauguma jo interesų. Peržvelgus puikiai išleistą Vavelio istorinės kronikos knygą, matyti, kad Žygimanto Senojo valdymo metais (1506–1548) įvykę reikšmingi įvykiai Vaveliye apima psl. 110–144, o Žygimanto Augusto (1548–1572) – tik psl. 145–155, bet daugiausia vietas jo rezidavimui Vaveliye nušvesti užima flamandiškų gobelenų kolekcijos aprašymas, Barboros karūnavimas ir mirtis ir vedybos su Kotryna Habsburgaite³¹. Daugiau statybų ir įvairių kitokių iniciatyvų Žygimantas Augustas vykdė Vilniuje ir apskritai LDK, o ne Krokuvoje. Todėl ir jo dvaro menininkų kontingentas kitoks negu jo tévo, susijęs daugiau su Vilniumi negu su Lenkija. Amatininkų, gaunančių pastovią algą iš Lietuvos didžiojo kunigaikščio iždo ir dirbančių Vilniaus dvare, sarašuose nuo 1544 iki 1548 m. vidurio minimi: kubilius Albertas, skalbėja Oleksina, siuvėjas Andrius, šaltkalviai Andrius Graikas, Dominykas Italas, auksakaliai – vokietis Johanas Guntas (Gundas), Baltramiejus Italas, Vincentas Italas (galbūt Palumba), Giovanni Giacomo Caraglio iš Verinos, ginkladirbys Florijonas iš Septypilio, skyddirbys Mykolas iš Vengrijos, kanalų ir tvenkinų sistemų meistrai Jokūbas Bohemietis, Petras Bohemietis, laikrodininkas Jonas, sodininkai Jonas iš Italijos, Motiejus, Adomas Viezolekas, siuvėjai Zigmantas Kurničkis (kitur – Karničkis), Motiejus, Martynas iš Vengrijos, Jurgis Vokietis, siuvinėtojai Zebaldas Linckas, trys arménai siuvinėtojai – Minas, Mirakas ir Piridonas, baldžius Andrius Melneris iš Kauno, balnadirbys Sebastijonas, architektas Frydrichas Unstherffe, batsiuvys Vasilijus Rusinas (*Ruthenus*), laivų meistras šaltkalvis Kasparas Italas (iš Bonos dvaro 1543 m. perėjo pas Žygimantą Augustą), liūtų prižiūrėtojas ir dresuotojas Bernardas (atvyko į Vilnių 1546 11 03 kartu su liūtu. Mirė Vilniuje 1548 03 03; nors ir keista, jis figūruoja prie amatininkų)³². 1550 m. prieš Velykas išmokas Vilniuje gavo čia likę amatininkai: Jonas Kačorekas, liūtų prižiūrėtojas Mikalojus (*Nicolaus*

Molinē keptuvė (sukliuota iš 8 šukiuų). Dubens dydis 9,4 x 7,5 cm. XVI–XVII a. Radimo vieta – II oficina. D. Steponavičienė, P. Blaževičius, G. Gendrėnas, 2006 II of., nr. 2128. Vaizdas iš abiejų pusių.

Custodus leonis), Paulius Janovičius, plunksnų komponuotojas, ginkladirbys Florijonas, kubilius Albertas, sodininkas Motiejus, tvenkinį ir kanalų meistras Petras Bohemietis ir jo padėjėjas Jokūbas, architektas Fridrichas Unstherffe, auksakalys Baltramiejus Italas³³. Tikrai žinome, kad iš sąraše paminėtų LDK piliečiai buvo Andrius Melneris iš Kauno, auksakalys vokietis Johanas Guntas, vilnietis (galbūt seniau dirbęs Žygimantui Senajam), šaltkalvis Andrius Graikas, Vilniaus miestietis; galima spėti, kad iš LDK buvo kilę skalbėja Oleksina, batsiuvys Vasilijus Rusinas. Likusieji sudaro labai margą grupę, kurioje yra šeši italai, čekai, vengrai, vokiečiai, galbūt flamandas (architektas Unstherffe); neaišku, ar siuvėjas Kurničkis buvo kilęs iš Lenkijos. Kai kuriuos amatininkus žinome tik iš vardų, todėl apie jų kilmę ir profesinę patirtį nieko negalima pasakyti.

Be jurgeltininkų, dvare Vilniuje dirbo labai daug vadinamuų servitorų arba tam tikras privilegijas gavusių amatininkų ir atsitiktinius užsakymus vykdančių, retkarčiais samdomų žmonių. Dar vieną nedidelę grupę sudarė dailininkai ir architektai, pasamdyti 1544 m. Žygimanto Augusto inicijuotoms statyboms Vilniaus žemutinėje pilyje. Be to, atskiro knygos buvo vedamos registruojant Vilniaus pinigų kalyklos meistru atlyginimus³⁴.

Taigi 1544–1547 m. Žygimantas Augustas savo dvare Vilniuje turėjo iš iždo apmokamus keturis auksakalius (Guntą, Vincentą, Baltramiejų ir Caraglio), bet to jam nepakako. Užsakymus iš dvaro biudžeto dar gaudavo auksakaliai Antonijus Italas (dirbo karalienei Elžbietai), Erazmas Bretneris, Kristupas Zeligmacheris, Tomas Šmitas (visi jie buvo Vilniaus miestiečiai), Jonas Čigonas (užsiémė patrankų puošyba), Stanislovas ir Pranciškus Merkličiai (gaminio auksuo dirbinius), Jokūbas. Iš italų auksakalių ilgiausiai Vilniuje prabuvo Caraglio – jis ilgokai čia gyveno 1545–1547 m., 1552–1553 m., 1560–1561 m. Tačiau 1552 m. jis gavo Krokuvos pilietybę ir

indigenatą, mirė taip pat Krokuvoje 1565.³⁵ Nė vienas mums žinomas italas auksakalis iš 1544–1548 m. dirbusių Žygimanto Augusto dvare netapo Vilniaus piliečiu. Bet su Vilniumi savo likimus susiejo Guntas (m. 1552), Bretneris, Zeligmacheris (jo palikuonys dirbo Vilniuje auksakaliais XVII a. antroje pusėje), po 1553 m. dvare išidarbino ir tapo vilniečiais Johanas Štoras, Gotardas iš Heseno (abu jie atvyko iš Vienos)³⁶, 1559 m. buvo priimtas Hansas Pennikukas³⁷, tais pačiais metais užsakymu gavo vilnietis Andrius Novakas (Navakas)³⁸, apie 1563 m. už pastovią algą pradėjo dirbtį auksakalys ir medalininkas, vienas iš Vilniaus medalių mokyklos atstovų italas Petrus Platina, o 1569 m. į jurgeltininkus Vilniuje kandidatavo Hansas Kaspennikas, kurio bandomajį darbą iš auksos norėjo pamatyti pats karalius³⁹. Be paminėtų, nuolatinį užsakymu iš dvaro turėjo vilniečiai Stanislovas Mžiglodas, servitorius Stanislovas Rachnevičius⁴⁰. Karališkose Žygimanto Augusto saskaitose minima ir daugiau trumpai Vilniuje pabuvuojusių auksakalių ir juvelyrų – tai juvelyriskos pirklys ir auksakalys Mikalojus Nonhartas iš Niurbergo, savo juvelyrinius dirbinius valdovui pardavė prancūzas Joannes Crede, Pietro Garnier, rekomendacijos ieškojo vilnietis Christianus Pasquilo⁴¹. 1554–1555 m. iš Krokuvos su šeima ir daiktais atvyko Gasparas iš Stradomo su aštuoniais tameistriais puošti patrankų⁴². Tačiau ši komanda Vilniuje neliko. Sudėjus visus 1544–1572 m. Vilniuje dvare dirbusius auksakalius jurgeltininkus, išeitų, kad jų buvo 14 (9 italai ir 5 vokiečiai, beje, apie italus Petrusą Foritaną ir Antonijų Gatti nieko daugiau nežinoma, tik kad jiedu 1559 m. Vilniuje buvo įrašyti iš dvaro iždo apmokamais auksakaliais⁴³). Iš šių keturiolikos į Krokuvą išvyko Caraglio, Vincentas Italas (siejamas su Palumba), taip pat ir Nonhartas. Baltramiejus Italas 1559 m. pasitraukė ir jo likimas nežinomas. Su Varšuva sietinas nuo 1567 m. dirbęs Garnier, bet jis mirė apie 1572 m. Likę šeši Žygimanto Augusto jurgeltininkai auksakaliai nuolat gyveno Vilniuje. Be šių keturiolikos, kartkartėmis buvo mokama už atliktus darbus ar atsivežtus

dirbinius dar 14 auksakalių ir 8 pameistriams. Iš šio skaičiaus vilniečiais laikytini 7 meistrai, o krokuviečiais – tik 2 (Antonijus Italas, Gasparas iš Stradomo), Gasparo pameistriai išvažinėjo kas kur. Tik vienintelis Crede gali būti siejamas su Varšuva. Net jeigu ir nežinome visų auksakalių, dirbusių Žygimantui Augustui, šie skaičiai išpūdingi. Jie parodo ne tik šio valdovo interesus, bet ir tai, kad Vilniuje prie valdovo dvaro XVI a. susiformavo labai stiprus auksakalystės centras. Kaip žinoma, valdovui mirus, Tikotino pilyje buvo rasta skrynia su „vilniečių auksakalių dirbiniais“, pagamintais valdovo užsakymu.

Tokiame dvare kaip Vilniuje rezidavusio valdovo, inicijavusio dideles statybas 1544 m., būtinai reikėjo architektų ir kitokį su statybomis susijusiu meistrų. „Maršalkos knygoje“ tik nuo 1546 m. balandžio 27 d. įrašytas *Fredericus Unstherffe architectus*, jo pareigos nurodytos taip: *prefectus edificiorum Civitatis Vilnensis*. Tačiau 1551 m. birželio 16 d. jis mirė⁴⁴. Kiti 1544–1548 m. Žemutinės pilies statybose dirbę architektai, mūrininkai ir amatininkai minimi neseniai paskelbtame šių eilučių autorės straipsnyje⁴⁵. Savo ypatinga padėtimi išskyrė skulptorius ir architektas Giovannis Cinis iš Sienos, kuriam Žygimantas Augustas nupirkо namą Vilniuje netoli Rotušės. Kartu su juo atvyko jo brolis akmentašys Baltramiejus. Keletą metų Žemutinėje pilyje dirbo mūrininkas Benediktas iš Sandomiežo, anksčiau dirbęs Žygimanto Senojo pilių Lenkijoje statybose. 1552 m. jis mirė Krokuvoje. Mirus Unstherffei, 1551 m. liepos 8 d. iš Krokuvos per Lietuvos Brastą į Vilnių atvyko seniau Žygimantui Senajam dirbęs Jobas Breitfusas (*Job, Jop Praethphus*), architektas, inžinierius ir gynybinių įtvirtinimų meistras⁴⁶. Nuo to laiko jis liko gyventi Vilniuje, turėjo čia namą ir dirbo iki pat Žygimanto Augusto mirties. Jo atlyginimas savo dydžiu labai skyrėsi nuo kitų tuo metu dirbusių meistrų, vadinas, jis buvo priimtas pagal atskirą sutartį, kurios neturime. 1551 m. spalio 16 d. stalias arba dailidė venecijietis Mikalojus (Nicolaus Venecianus lignifaber) už projektuojamos Vilniuje bažnyčios (tikriausiai Šv. Onos-Barboros) maketą gavo 20 auksinų⁴⁷. Jis tikriausiai dirbo Vilniuje ir anksčiau, oficialiai apmokamu Vilniaus dvaro amatininku tapo tik 1555 m. Petrikave, prieš karaliu išvykstant į Vilnių.⁴⁸ Kokie architektai dirbo Žemutinėje pilyje po 1551 m., nėra žinoma. Įdomi detalė, kad išmokų sąrašuose architektų ir dailidžių padėjėjų grupės atskiriamos pagal tautybę (*sociis Lithwanis arba Polonus*)⁴⁹. Beje, apibūdinimas „Polonus“ tais laikais dar nereiškė, kad asmuo yra lenkas. Tai galėjo būti vokietis, vengras arba čekas, atvykęs iš Krokuvos, Poznanės ar Gdansko. 1553–1555 m. Vilniuje vyko didžiuliai darbai, susiję su gynybine technika, patrankomis, atvykdavo liejikai iš Krokuvos ir iš Gdansko, kažkokios statybos vyko pinigų kalykloje, per LDK žemės iždininko Ivano Hornostajaus ir kalyklos raštinko Martyno Kondratovičiaus rankas ējo didžiulės sumos pinigų. Tačiau nerasta nė vieno dokumento, padedančio susidaryti tikslesnį vaizdą, kas tuo metu buvo statoma, nors, kad statybos vyko labai didelės, rodo ir tai, kad 1560 m. birželio 10 d. į Vilnių atvyko dešimt italų mūrininkų⁵⁰. Aišku tik, kad šiose statybose aktyviai

dalyvavo Jobas Breitfusas, kuris nuo 1554 m. jau turėjo padėjėją Stanislovą Čaizą, vėliau nuolat gyvenusį Žemutinėje pilyje⁵¹. Tiksliai žinome tik tiek, kad Žygimantas Augustas po 1547 m. iki neregėto dydžio plėtė Vilniaus patrankų liejykla, kuri buvo netoli Totorių gatvės⁵², domėjosi metalo liejimo technologijomis, kvietėsi meistrus. XVI a. antroje pusėje Vilnius tapo sunkiuju ginklų gamybos centrui visoje LDK, apie tai liudija 1551–1566 m. surašytas Žygimanto Augusto arsenalo Vilniuje ir kitose LDK pilyse inventorius⁵³.

Kaip *artifex salariatus* Vilniuje nuo 1544 m. gruodžio 14 d. už metinę 150 auksinų algą dirbo ginkladirbys ir šarvadirbys Florijonas iš Septynpilio. 1559 m. jis ir mirė Vilniuje⁵⁴. Apie tai, kaip Žygimantas Augustas rūpinosi savo meistrais, liudija faktas, kad, stengdamasis sudaryti Florijonui kuo geresnes sąlygas, jis per savo kvartermeisterį Blešinskį 1554 m. išrinko ir paskyrė dvaro ginkladirbiui (*Florianus armifusor*) kapitulai priklausantį namą Karališkųjų malūnų gatvėje, kurį kapitulos notaras Mikalojus iš Lomžos buvo sutvarkęs ir išpuošęs, buvusį greta Vytauto altoriaus altaristos Aleksandro Pessenčio namo⁵⁵. 1554 m. rūpintis karališkaisiais šarvais Vilniuje priimtas Vaclovas Ramis. Jis gavo nedidelį 30 auksinų atlyginimą, greičiausiai dirbo Florijono padėjėju⁵⁶. Nuolat minimas kitas meistras iš Vengrijos – skyddirbys Mykolas Vengras (*clipeorum magister*). 1549 m. jis buvo atleistas⁵⁷. Už didžiulį atlyginimą – 200 auksinų – ir su teise laikyti du pameistrius 1560 balandžio 13 d. Vilniuje pradėjo dirbti ginkladirbys ir šarvų meistras Valentinas iš Septynpilio. Jis galėjo būti minėto Florijono giminaitis, jie abu minimi Krokuvos miestiečių knygose (pvz., Florijonas 1546 m. paminėtas kaip *Florianus Sybenburger Sacrae Maiestatis regie iunioris armorum politor*)⁵⁸. Jo sutartyje nurodyta, kad jis prižiūri jo didenybės ginklus (matyt, kolekcijas). Tačiau gana greitai, 1563 m., jis paliko šią tarnybą⁵⁹. Galima prielaida, kad jis išvyko į Niurnbergą⁶⁰. I jo vietą 1564 m. su Jobo Breitfuso rekomendacija ir 12 pameistrių atėjo Mykolas Etrichas, kuris liko Vilniuje gyventi bei dirbti ir tarnavo net ir kitam valdovui – Steponui Batorui⁶¹. Būtina paminėti, kad dar 1545 m. valdovo iniciatyva Žemutinėje pilyje buvo pastatytos didelės ginklų dirbtuvės, šaltiniuose vadinamos *slissarnia*. Šis žodis vartojaamas ir Krokuvos amatininkų aktuose, juo apibūdinamos šarvų dirbtuvės, kuriose šliuojamos ir poliruojamos metalo skardos⁶². Po 1566 m., kai Žygimantas Augustas jau nebegyveno Vilniuje, o persikėlė į Knišiną, Tikotiną ir Varšuvą, jam vėl buvo reikalingi nauji žmonės. 1569 m. rugsėjo 8 d. dvare pradėjo dirbti šarvų meistras Erhardus Kneierbi, saskaitose minimas iki 1572 m. gruodžio, kai jam, kaip ir kitiemis Žygimanto Augusto dvaro amatininkams Tikotino pilyje, sumokėta paskutinė alga⁶³. Apie paskutiniuosius Žygimanto Augusto gyvenimo metus, jo kolekcijas ir aplinką Tikotine ir Knišino rūmuose yra labai daug īvairios medžiagos, bet ji dar nepakankamai ištyrinėta.

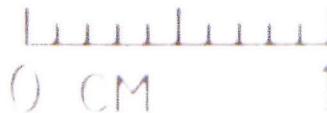
„Sėsliai“ amatininkais turbūt galima laikyti sodininkus. Žygimantui Augustui valdant, Žemutinėje pilyje buvo tvarkomi senesni ir kuriami nauji, modernesni sodai. Todėl čia jis samdėsi reikalingos specializacijos

amatininkus. 1546 m. balandžio 15 d. iš LDK didžiojo kunigaikščio dvaro išdo apmokamu sodininku Vilniuje tapo Jonas (šaltiniuose – *Joannes Hortulanus*, tikriausiai italas)⁶⁴. Jį valdovui rekomendavo virėjas italas Sigismundus de Fanello. Jonas gavo 12 auksinų metinę algą, audinių ir drabužių. Šiek tiek anksčiau, 1545 m. liepos 29 d., nuolat Vilniaus dvare dirbančiu tvenkinį ir kanalų prižiūrėtoju tapo Petras Bohemietis, visur vadinamas *magister piscinarum*. Jį rekomendavo senas Žygimanto Senojo dvarionis Kotvičius. Sutartyje pasakyta, kad jis turi valyti tvenkinius, per metus jam bus mokama 24 auksinai, jis turi teisę laikyti du pagalbininkus ir dar gauna avižų arkliui⁶⁵. 1546 m. lapkričio 27 d. jo pagalbininku priimtas Jokūbas (*socius fossator piscinarum*). Tvenkiniai buvo įrengiami ir vasaros rezidencijoje Viršupyje. Nuolatiniam darbui valdovo sode Viršupyje 1545 m. sausio 1 d. buvo priimtas sodininkas Motiejus, jis turėjo gauti 8 auksinus, 9 uolektis audinio ir maisto⁶⁶. Čia 1545 m. dirbo Jonas Vokietis, bet jis žuvo, o į jo vietą priimtas Jonas Bohemietis, kuris su savo pameistriais iškasė Viršupio tvenkinius. Kartu dirbo meistras Juzikas Grabičius⁶⁷. 1547 m. nuo birželio 16 iki rugpjūčio 14 dienos tris tvenkinius naujame Žygimanto Augusto sode priešais dabar esantį Naujajį arsenalą įrenginėjo Petras Bohemietis. Jam vadovaujant tvenkiniai buvo sujungti kanalais, vėliau jų krantai apdėti velėna. Tam buvo įsigytą 3000 velėnos gabalu. Sodo vandenys kanalu buvo sujungti su vandens telkiniu ar kanalu prie karališkųjų arklidžių netoli Šv. Jurgio bažnyčios. Dirbo labai daug darbininkų, sodas įrengtas greitai, o teritoriją nuo 1547 m. spalio 3 iki 22 dienos tvarkė 212 darbininkų. Tvenkiniai kasėjams buvo mokama už iškastą plotą, taigi iš sąskaitų matyti, kad iš viso buvo iškasta apie 25 metrus. Deja, nežinome, kokios formos buvo nauji tvenkiniai.⁶⁸ Tais pačiais 1547 m. Žygimantui Augustui buvo nupirkta nauju medžių jo pilies sodui.⁶⁹

Sodininkas Jonas mirė Vilniuje 1548 m. kovo 1 d., o 1551 m. spalio 21 d. buvo atleistas Petras Bohemietis. I Jono vietą 1548 m. liepos 27 d. buvo priimtas Adomas Viezolekas, bet jo atlyginimas jau buvo mažesnis, 8 auksinai per metus, plius audiniai⁷⁰. O štai įdomus įrašas toje pačioje „Maršalkos knygoje“: 1549 m. rugpjūčio 30 d. dirbtai sodininku karaliui Žygimantui Augustui Krokuvosje stojo Loisius Siphandus, italas iš Bari; jis gavo 12 auksinų ir audinių⁷¹. Šie du greta esantys įrašai parodo, kad Žygimanto Augusto knygoje buvo įrašyti kai kurie Lenkijoje dirbę amatininkai, bet jų yra labai nedaug. Beje, Siphandus kažkodėl nebeminimas vėlesnėse karališkose sąskaitose, o yra Motiejus, tikriausiai jau minėtas Vilniaus sodininkas, o nuo 1557 m. – dar vienas asmuo – Kuropatwa, kuris taip pat nuolat minimas tarp Vilniuje išmokas gaunancių amatininkų, kartais greta Adomo Viezoleko⁷². Abu šie sodininkai įrašyti 1560–1562 m. dvaro išmokų sąrašuose kaip tik tuo metu, kai Žygimantas Augustas ilgai gyveno Vilniuje. Po 1563 m., kai Žygimantas Augustas vis rečiau ėmė rodyti Vilniuje, jų vardai dingo iš dvaro amatininkų sąrašų. Nė vieno sodininko nebéra sąrašuose, sudarytuose valdovui gyvenant Knišine, Tikotine ir Varšuvoje. Žinoma, tai

nereiškia, kad jų nebuvo, tiesiog mes neturime visos dokumentacijos.

Labai svarbūs buvo siuvėjo, batsiuvio, siuvinėtojo, audėjo, pozumentininko ir palapinių meistro amatai dvare. Siuvėjų buvo daugiausia. Pačioje Žygimanto Augusto, kaip savarankiško didžiojo kunigaikščio, valdymo pradžioje siuvėjų buvo Andrius, jis, matyt, dirbo jau seniai, nes jo sutartyje pasakyta, kad jis perkeliamas iš senosios karalienės išdo į jaunojo karaliaus iždą ir turėjo gauti 12 auksinų per metus. Bet dirbo jis neilgai ir mirė 1548 m. eidamas savo pareigas⁷³. 1544 m. lapkričio 15 d. Vilniuje priimtas Zigmantas Kurničkis, kartu su juo – siuvėjas Jurgis Vokietis (Georgius Almanus)⁷⁴. Kurničkis visą laiką minimas dvaro sąskaitose, jis darė įvairiausių darbus, mirė Liubline 1554 m. kovo 13 d. Jurgis Vokietis

Saga. Metalas, filigranas, granuliacija, auksavimas. XVI a.
G. Rackevičius, 2003š, nr. 9275.

karjeros nepadarė, nors dar kartą buvo įrašytas 1545 m. lapkričio 15 d. su palankiomis sąlygomis, tačiau išvyko 1547 m. lapkričio 13 d.⁷⁵ Siuvėjas vengras Martynas pradėjo dirbtai 1544 m. spalio 31 d., bet jau 1547 m. rugsėjo 7 d. jি pakeitė kitas asmuo – siuvėjas Motiejus. Sutarties sąlygos šiame įraše nepateiktos⁷⁶.

Žygimantas Augustas, gyvendamas Vilniuje, rūpinosi, kad jo apsauginė palyda gražiai atrodytų ir vilkėtų vienodos uniformas. 1545 m. gegužės 8–9 d. su neįvardytais trimis siuvinėtojais buvo atsiskaityta už specialiai pasiūtus 61 raiteliu tunikas, išpuoštas valdovo inicialais AS. Ta

pačią dieną iš Vilniaus pirklio Danieliaus (tikriausiai Danielius Tordėjaus) nupirkta kūno spalvos nebrangaus šilko apsiuvų valdovo palydos apsiaustams⁷⁷. 1552 m. sausio 24 d. Petrikave, tikriausiai tarpininkaujant Morštinui, siuvėjais ir siuvinėtojais buvo priimti trys arménai – Minas, Mirakas ir Piridonas. Kontrakte nurodyta, kad jie nemoka vietinės kalbos, todėl skiriama papildomai pinigų vertėjui⁷⁸. Tačiau vėliau jie nebeminimi, neaišku, kur jie turėjo dirbt.

Mirus Kurničkiui, siuvėju 1554 m. buvo priimtas Simonas Sabinka. Jis perémė mirusio pirmako tameistrus ir turėjo daryti tuos pačius darbus. Jo alga buvo didelė – net 250 auksinų. Sabinka nuolat važinėjo su karaliumi į Lenkiją, karališkose saskaitose išliko dokumentų, detaliai aprašančių jo darbus. „Sabinka“ tikriausiai buvo jo pravardė. Jis buvo tikras brolis (jei tikėsime Vilniaus kapitulos aktais) karaliaus fiziko, Vilniaus kapitulos kanauninko Baltramiejaus Sabino (kitur – Sabinius, mirė 1556 08 28), kuris užstojo savo brolį ir jo žmoną Oną kapitulos posedyje, prašydamas išnuomoti jiems apgriuvusį namą Pilies gatvėje (pagal vienos aprašymą atrodo, kad turėjo būti dabartinis Pilies g. 8 namas)⁷⁹. Kapitula sutiko jį išnuomoti už 8 lietuviškas kapas per metus. Sabinka minimas Vilniaus kapitulos aktuose ir vėliau, pvz., 1567 m. jis liudijo dėl sudegusio balnadirbio Alberto namo.⁸⁰ Sabinka išvyko su kai kuriais Žygimanto Augusto amatininkais į Knišiną. Jis pasiuko mirusiam valdovui įkapes ir papuošė katafalką, o atvykęs į Varšuvą paskui savo pono karštą – gedulingus rūbus velionio seserai karalienei Onai Jogailaitėi⁸¹, raudono aksomo kepuraitę, dedamą ant vclinio galvos po karsto karūna (*pro axameti Rubbei carmasin quart. 3 ad pileolum corona funebris tum ad tumultum SMR*). Atrodo, po 1572 m. atsiskaitymų su dvaro amatininkais Sabinka daugiau dvaro siuvėju nebedirbo.

Oficialiuose iš dvaro iždo apmokamų amatininkų sąrašuose visiškai neminimi tapytojai ir skulptoriai. Atsiskaitymų su šių specialybų dailininkais ir karališkose saskaitose esama mažiausiai. Tikriausiai su jais sudarytos sutartys ir kiti dokumentai žuvo, o ir kūrinių taip pat neišliko. Tačiau informacijos nuotrupos, kurios mums liko, leidžia susidaryti vaizdą, kad labai daug Vilniaus dvare dirbo tapytojas Erhardas, šaltiniuose minimas ir kaip Gerhardas Swaigeris⁸². Jis gyveno Vilniuje nuo 1528 m., čia turėjo namą ir dirbo Žygimanto Senojo dvare. Jis tikriausiai priklausė turtingiausių Vilniaus miestiečių sluoksniniui, kaip ir auksakalys Volfgangas Štagelis. Erhardas Žemutinės pilies rūmuose 1544 – 1547 m. dirbo įvairius dekoravimo darbus. Antai 1545 m. balandžio 24 d. jis įvairiomis spalvomis, taip pat ir auksu dekoravo valdovo vargonus, už ką gavo 10 auksinų⁸³. 1546 m. jam teko tapyba puošti naujai pastatyti karališkųjų arklidžių vėtrunges. Ir šiuo atveju buvo panaudotas auksas⁸⁴. 1547 m. rugpjūčio 7 d. su Erhardu atsiskaityta už auksu dekoruotas viršūnes naujoms valdovo palapinėms, trijų herbų nutapymą ant namo, kuri Žygimantas Augustas ką tik pasistatė šiaurinėje pilies pusėje (*domus nova*, dabar – Naujasis arsenas arba Lietuvos nacionalinio muziejaus korpusas), sienų, meninio frizo nutapymą ant to paties

namo sienų, valdovo insignijų sukūrimą pinigų kalykloje kalamoms auksinėms ir sidabrinėms monetoms ir dar vieno herbo sukūrimą Žygimanto Augusto žiedui, kurį turėjo išraižyti jau minėtas dvaro juvelyras Giovannis Giacomas Caraglio⁸⁵. Už visus šiuos darbus jis gavo palyginti nedidelę sumą – tik 5 auksinus. Jeigu dabartinis Naujojo arsenalo pastatas, 1544–1547 m. pastatytas kaip naujieji Žygimanto Augusto rūmai, smarkiai nerestatytas vėlesniais laikais, ant jo sienų po tinku dar gali būti Erhardo tapybos fragmentų.

Daug garsesnis XVI a. tapytojas ir kartografas Antonas Wiede (Vydas), kurio vardas įėjo į Europos kartografijos istoriją kaip 1542 ir 1555 m. išleisto Maskvos Didžiosios Kunigaikštystės žemėlapio autorius, taip pat darė unikalius tapybos darbus Žygimantui Augustui Žemutinėje pilyje. Wiede jau 1534–1535 m. palaikė ryšius ir susirašinėjo su pirkliu Johannu (Hansu) Koppu, kuris buvo aktyvus įvairių prekių tiekėjas iš Gdansko per Kauną į Vilnių. Koppas karališkose Žygimanto Augusto saskaitose dažnai minimas 1544 – 1548 m., vienur vadinas *civis caunensis*, kitur – *civis vilnensis*. Kaip ir Koppas, Antonas Wiede buvo vokietis iš Gdansko. J. Koppas buvo labai turtingas ir aktyvus pirklys. Labai tikėtina, kad Wiede kartu su Koppu atvyko Vilnių. Kaip rodo dedikacija, greičiausiai Koppas buvo pagrindinis Maskvos Kunigaikštystės žemėlapio užsakovas⁸⁶. Taigi Wiede nebuvo dvaro dailininkas, bet nuolat sukosi su Žygimanto Senojo ir Žygimanto Augusto dvarais susijusių humanistų ir pirklių rate. Aleksandrowiczius abejoja, ar Wiede 1545–1546 m. lankėsi Vilniuje ketindamas sudaryti LDK žemėlapį (tokią prielaidą kėlė lietuvių autoriai). Bet jeigu Wiede nupieštas Maskvos Kunigaikštystės žemėlapis 1542 m. jau buvo išspausdintas Antverpene, jo autorius turėjo būti pakankamai garsus. 1545 m. sausio 3 d. Vilniuje jam sumokėta „už paveikslą, kuriame aprašyta [pavaizduota] Moskovijos žemė, 1 auksinas 7 grašiai 4 pinigeliai“⁸⁷. 1546 m. sausio 16 d. Antonas Wiede stumbrų medžioklės scenomis ištapė didelį uždangala. Už šį unikalų darbą Stanislovas Vlošekas jam sumokėjo labai didelę sumą – 105 auksinus.⁸⁸ Tą pačią metų gegužės 7 dieną Wiede vėl gavo honorarą už nutapytas scenas su liūtais ir drakonais. Paveikslas, šaltinyje pavadintas „tragedia in Lusu“, galėjo vaizduoti Kadmo istoriją pagal Ovidijaus „Metamorfozes“ (Ovidius, *Methamorphoses*, III.1-135). Tai buvo vienas labiausiai iliustruojamų kūrinių XVI a. Šiaurės Europoje, o pagal tas iliustracijas, spausdinamas knygose, buvo kuriami renesansiniai gobelenai ir paveikslai. Wiede nutapytas paveikslas buvo perduotas Žygimantui Augustui, o autorius gavo 16 lietuviškų kapų (taip pat nemaža suma)⁸⁹. Tą pačią dieną jis pristatė valdovui kažkokį projektą (*Phiserunek speculi*), kurį atvežė Krokuvos pirklys Jeronimas Kriegelis. Iš teksto nėra aišku, ar Wiede turėjo šį projektą ištapyti ar dar dekoruoti didelius vežimus 24 arkliams, bet kuriuo atveju – jis už visa tai gavo 55 auksinus ir dar valdovas jam dovanėjo žirgą ir 10 auksinų žirgo pašarui.⁹⁰ Čia išvardyti Wiede darbai Žygimantui Augustui rodo, kad jis tikrai neatvyko dirbtį dailininku, o nutapė juos, dirbdamas kažką kita. Atnkreiptinas dėmesys, kad Maskvos valstybės žemėlapyje yra nutapytų nemažai

žanrinių scenų: stumbrų medžioklė, fantastiniai motyvai ir egzotiškos pasakos⁹¹. Taigi Wiede tapybos darbų temų kryptys tampa maždaug aiškios. O štai dar viena, kol kas paskutinė įdomi žinutė: 1554 m. rugpjūčio 10 d. Krokuvos pirklio Jokūbo Herbrotho igaliotinis Georgius Fenczelis pateikė LDK iždininkui sąskaitą už Antono Wiede nugabenimą į Kauną (taip kainavo 1 auksina)⁹². Wiede mirė po 1555 m. Gdanske. Deja, nežinome, kur ir ką jis veikė Kaune keletą metų prieš mirtį. O gal iš tikrujų jis rinko medžiagą kitam žemėlapiui, bet nebesuspėjo to padaryti.

Kitas lenkų ir lietuvių istoriografijoje itin mistifikuojamas tapytojas yra Giovannis da Monte. Kadangi garsių tapytojų, dirbusių Lenkijoje ir Lietuvoje Renesanso epokoje,vardai tebéra retenybė, remiantis vienintele tikslia žinute ir kita, klaidinga, buvo sukurtas mitas apie neva ypač daug Žygimantui Augustui dirbusį tapytoją italą. Kai Marianas Sokolowskis paskelbė savo surastą išrašą iš Krokuvos miesto archyvo apie 1557 m. iš Vilniaus išvykstantį venecijietį (1889 m.), o Stanisławas Tomkowiczius 1915 m. publikavo dalį „Maršalkos knygos“, kurioje vieną sutartį, pavadintą „Joannis Herman De Monte Mariae pictor seu potius sculptor ferri“ (RK-110, l. 974), klaidingai priskyrė tapytojui Giovanniu da Monte, buvo sukurta daug klaidingų interpretacijų ir nekritiškų svarstymų, publikuotų ne tik straipsniuose, bet ir žodynuose.⁹³ O kaima išivėlė todėl, kad XVI a. lotyniškuose šaltiniuose palyginti retos profesijos amatininkai – metalo ēsdintojai arba ginklų ir šarvų puošėjai metalo ēsdinimu rūgštimis, raižymu bei inkrustacija kitos spalvos metalu – būdavo vadinti *pictor, sculptor ferri, heczarz* (iš vok. *atzen* – ēsdinti). Dėl šios priežasties, ginklų puošėjas ar ēsdintojas *Joannes Herman* su nuoroda į kilmės vietą *De Monte Mariae*, vėliau vadintas tiesiog *Hermanowski*, 1553 m. rugpjūčio 13 d. Krokuvoje priimtas dvaro tarnybon su Vilniaus vaivados Mikalojaus Radvilos rekomendacija ir nuo to laiko iki pat Žygimanto Augusto išvykimo į Tikotiną 1566 m. dirbęs Vilniaus ginklų arsenale, virto italu tapytoju. O tikrasis italas tapytojas Giovannis da Monte buvo pasamdytas Vienoje 1553 m. Apie tai liudija vienintelis kol kas žinomas išrašas karališkosiose sąskaitose ir pirmą kartą teisingai jis buvo pakomentuotas šio dailininko biogramoje „Lietuviių dailininkų žodyne“⁹⁴. Pridursime, kad iš išrašo aiškėja, kad tapytojas gavo daugiau kaip 30 auksinų kelionei iš Vienos į Krokuvą, o kadangi kartu su juo vyko jo žmona ir kiti namiškiai, jam buvo dar duota 19 auksinų. Žygimantas Augustas tuo metu, matyt, buvo Krokuvoje, tad iš karto nutarė siuštį dailininką į Lietuvą. Monte buvo nurodyta tiksliai vieta, kur jis turi vykti – Lietuvos Brasta, kelionei duota 13 auksinų ir 1 auksinas sumokėta už vežimą su daiktais, kinkytą keturiais arkliais⁹⁵. Žygimantas Augustas Brastoje apsilankė 1554 04 30–05 06. Tačiau nėra žinoma, ką italas tapytojas turėjo jam ten padaryti. Iš jo kūrybinio palikimo Vakarų Europoje išliko altoriai paveikslai ir piešiniai. Istorijos dažnai minimas Vilniaus vyskupo Povilo Alšėniškio portretas, neva Montės nutapytas 1555 m. Vilniuje (taip yra, jau vyskupo mirties metais), deja, greičiausiai buvo sukurtas XVII a. viduryje ir venecijiečiui tapytojui nepriskirtinas.

Apibendrindami pateiktas žinias apie Žygimanto Augusto dvare Vilniuje dirbusius amatininkus, dailininkus ir architektus, pirmiausia turime susitaikyti su tuo, kad

XVI a. Lietuvos ir Lenkijos valdovo dvaro amatininkų kontingetas, žvelgiant į jį tautinės sudėties aspektą, nėra nei lenkiškas, nei lietuviškas. Nesvarbu, kur valdovas reziduoja, išvairias paslaugas jam teikia siaurai specializuoti amatininkai, kilę iš išvairių šalių ir miestų, kalbantys išvairiausiomis kalbomis. To laikmečio dvaras yra sudėtingas, daugiausia reiškinys ir organizacija, todėl atsakyti į klausimą, ar tai tik Lenkijos karaliaus dvaras, ar Lietuvos didžiojo kunigaikščio – neįmanoma. Negalima taikyti šiandieninių kriterijų XVI a. LDK visuomenei. Žygimanto Augusto dvaro amatininkai ir visa jų organizavimo sistema primena sluoksniuotą pyragą ir susideda iš daugelio skirtinų kultūrų ir tradicijų sluoksnelių. Mes turėtume būti objektyvūs ir nesureikšminti nei vieno iš jų, nes tuo laiku išvairios kultūrinės įtakos skverbėsi į Lietuvą ir buvo glaudžiai susipynusios. Išanalizuoti šaltiniai parodo, kad dalis dvare tarnavusių amatininkų, ištrauktu iš sąrašus 1544–1545 m., atėjo iš seniau suformuotų Žygimanto Senojo ar Bonos dvarų. Dauguma žemesniųjų profesijų atstovų buvo kilę iš Lietuvos didžiojo kunigaikščio valdų ir buvo vietinių tradicijų tėsėjai. Tačiau aukštos kvalifikacijos amatininkai beveik visi atvyko iš užsienio. Kai kurie per Krokuvą, bet vis tiek jie buvo svetimų kultūrų atstovai. Žygimantui Augustui reikėjo gerų specialistų, nes Renesanse tai buvo itin vertinamo prestižo klausimas. Ypač svarbūs buvo nagingi ginkladirbėjai, auksakaliai, siuvėjai ir jiems artimų profesijų atstovai, todėl šių amatininkų minima daugiausia. Nors negalime pritaikyti dvaro organizacijai apibūdinti tautinio kriterijaus, galime pabandyti pritaikyti kitą – amatininko sėslumo, pilietybės kriterijų. Matome, kad nemažai jurgeltininkų buvo vilniečiai arba tarnybos dvare metu tapo Vilniaus miestiečiais. Dvarui Vilniuje dirbo daug vietinių amatininkų, kurie tikraisais dvaro tarnais nebuko. Skaitant karališkasių sąskaitas, peršasi mintis, kad Žygimanto Augusto, mėgusio gyventi Lietuvoje, dvaras buvo „vilnietiškas“. Dvaras padėjo Vilniuje suklesteti amatams. 1545–1548 m. pasamdyti ir Vilniuje pradėjė savo karjerą dvaro amatininkai išvykdavo su valdovu dirbtį į Lenkiją. Nemažas skaičius išsigijo Vilniuje ar apylinkėse nekilnojamomo turto, čia ir mirė. Žygimantui Augustui valdant susiformaves jo dvaro padalinys, kurį sudarė amatininkai, dailininkai ir architektai, unikalus tuo, kad sukurtas lotyniškosios europinės kultūros periferijoje – Vilniuje, jis kaip magnetas traukė aukštos kvalifikacijos meistrus iš išvairių šalių, kurių profesinis meistriškumas ir tradicijos susispynė su tradiciškai daugiakultūre Vilniaus gyventojų terpe.

Pridedamame sąraše pateikiama šaltiniuose aptiktų amatininkų, dailininkų ir architektų asmenvardžiai ir specialybės originalo forma, skliausteliuose lietuviška forma arba transliteracija. Nurodomi metai, kuriuos asmuo aptiktas dirbęs Žygimanto Augusto dvare Vilniuje. Sąrašas apima visus amatininkus, dailininkus ir architektus, kiek jų pavyko iki šiol surasti nepublikuotose karališkose sąskaitose, tačiau nepretenduoja į galutinį. Tai tik didelio darbo, kurio tikslas – išaiškinti visus šaltiniuose minimus Lietuvos didiesiems kunigaikščiams dirbusius menininkus, pradžia.

Amatininkai, architektai ir dailininkai Žygimanto Augusto dvare Vilniuje

1543–1572

- Albertus** fabro Vilnensis (Albertas, kalvis, vilnietis) 1545
Albertus doleator, bednarz (Albertas, kubilius) 1545–1546
Albertus Molendinator (Albertas, malūnų meistras) 1545
Alexius mensificus (Aleksijus, baldžius) 1546
Andrisch (Andreas) sartor (Andrius, siuvėjas) 1544/1545 m.
 1562 01 20
Andreas (Jędrzej) Grecin serifaber (Andrius Graikas,
 šaltkalvis, Vilniaus pilietis) 1545
Andreas pictor (Andrius, tapytojas) neaišku, ar tikrai
 dirbo Vilniuje 1545
Andreas Matys Armentarius (Andrius Motiejus,
 ginkladirbys) 1566–1572
Antonius Italus aurarius (Antonijus Italas, karalienės
 Elžbietos auksakalys) 1545, vėliau iki 1549
Armeni sartores seu acupictores (**Minas***, **Mirak***, **Piridon***)
 (Armėnai siuvėjai Minas, Mirakas, Piridonas) 1552
Arnstein Joannes ab Emden aurarius (Arnšteinas, Jonas,
 auksakalys iš Emdeno, patrankų puošėjas) 1555
Augustin zamiesznik (Augustinas, spynų, užraktų
 meistras) 1543/1544
Bartholomaeus Italus aurarius (Baltramiejus Italas,
 auksakalys) 1544
Bartholomaeus Italus (Bartholomeus Senensis) lapisida
 (Baltramiejus Italas, akmentašys, iš Sienos) 1544–1548
Bartholomaeus mensificus (Baltramiejus, baldžius) 1545
Balthor stelmach (Baltramiejus, račius) 1543
Benedictus introligator (Benediktas, knygrīšys) 1546
Benedictus murator (Benediktas, mūrininkas) 1544
Bernardus custos leonis (Bernardas, liūtų prižiūrétojas)
 1546 – m. 1548 Vilniuje
Georgius Bimbauzen socius aurificum (Jurgis
 Bibmbauzenas, auksakalys, patrankų dekoruotojas) 1554
Blasius serifaber (Blažiejus, šaltkalvis) 1546
Bohemus pictor (Bohemas, tapytojas) 1545/1546
Breitfus, Preitffus Job, Hiob architectus (Breitfusas,
 Preitfusas, Jobas, architektas) 1545 – 1571
Brethner, Erasmus aurarius (Bretneris, Erazmas,
 auksakalys) 1525–1546
Bretschneider Jacobus aurarius (Bretšnaideris Jokūbas,
 auksakalys) prieš 1547
Bromirski, Andreas superintendant carpentarii (Bromirskis,
 Andrius, dailidžių superintendentas) 1545–1548
Caraglio, Gian Giacomo gemmarum incisor (Karaljas,
 Džiovannis Džiakomas, brangakmenių raižytojas) 1545–1561
Casparus Italus navigium magister (Architectus,
 navigium faber) (Kasparas Italas, laivų statytojas) 1543 –
 1545, vėliau išvarytas iš tarnybos
Castiglione Gaspare, Casper de (Kastiljonė Kasparas,
 Krokuvos auksakalys) 1553
Cini, Joannes Serafinus de Sena (Čini, Džiovannis iš
 Sienos, architektas, akmentašys) 1535–1565
Craus (Krauz) Ambrosius puszkarz (Krausas
 Ambraziejus, pabūklų liejikas) po 1571 – apie 1578
Crede Joannes aurifex, złotnik francus (Kredė Jonas,
 auksakalys, prancūzas) 1565–1569

- Czigan Joannes, Hanus** aurarius (Jonas Čigonas,
 auksakalys) 1545 – m. 1547
Dambrowski, Joannes sartor (Dambrovskis Jonas,
 siuvėjas) 1552
Dominicus serifaber (Dominykas, šaltkalvis) 1544
Dominicus Italus faber (Dominykas Italas, kalvis) 1544
Donatus sculptor (Donatas, skulptorius) 1546/1547
Dwierzanski David servitor cura vestimenta (Dwožanskis
 Dovydės, dvariškių drabužininkas) 1551, Vilniuje
 pasirodo su Barboros laidotuvių procesija
Erhardus pictor Vilnensis (Erhardas, tapytojas, vilnietis)
 1545
Erich, Michaelis armifex, clipeorum magister (Erichas,
 Mykolas, ginkladirbys ir skyddirbys) 1564–1579
Florianus armifex (Florijonas, ginkladirbys) nuo 1544
 12 14 – m. 1559 09 09
Fontana Antonius Italus tutor (Fontana Antonijus,
 batsiuvys) 1555
Foritana Petrus aurarius Veneti (Foritana Petras,
 auksakalys, venecijietis) 1559
Franciscus sartor (Pranciškus, Barboros siuvėjas) 1548
Frink (Frynk) Leonardus horologius (Frinkas Leonardas,
 laikrodininkas, vilnietis) 1570
Garnier Petrus aurarius (Garnier Petras, italas
 auksakalys) 1567–1572
Gatti Antonius Veneti aurarius (Gatti Antonijus,
 auksakalys, venecijietis) 1559
Gasparus aurificus de Stradom (Kasparas iš Stradomo,
 auksakalys) 1553–1555
Gembia Joannes (Gembia Jonas, tvenkinį meistro
 padėjėjas) 1546–1547
Georgius Almanus sartor (Jurgis Vokietis, siuvėjas) 1544
 11 15–1545
Glebockzi Joannes concinnator pennarum (Glebočkis
 Jonas, plunksnų kompozicijų meistras) 1569
Gocius murarius (Gocijus, mūrininkas) 1546
Goltslager Christoph (Goltšliageris Kristupas, šaltkalvis)
 apie 1570
Gothardus ab Essen aurarius (Gotardas iš Hesijos,
 auksakalys) 1553 – m. 1559 04 05 Vilniuje
Gotschalk Ambrosius sartor (Gotšalkas Ambraziejus,
 siuvėjas) 1559
Granica *Michel, Michaelis de Kesmark (Mykolas iš
 Kežmaroko (Granica), rūmų interjerų įrangos
 prižiūrétojas) 1545–1571
Grisz Conradus horologiorum magister (Griša
 Konradas, laikrodininkas) 1566
Gunth Joannes Almanus aurarius (Guntas (Huntas),
 Jonas Vokietis, auksakalys) 1543–1551
Haggeman Joannes armamentarius (Hagemanas Jonas,
 ginkladirbys) 1557–1558
Hanus (Joannes) sartor (Hansas, karalienės Elžbietos
 siuvėjas) 1544
Hosius Joannes Ulricus factoris Wirschupen (Hozijus,
 Jonas Ulrikas, Viršupio tiekėjas, statybininkas) 1546–1547
Hrisconis Moscovite curator ursorum (Griška
 Maskvietis, lokių prižiūrétojas) 1545
Jacobus Textor (Jokūbas, audėjas) 1547
Jacobus sartor (Jokūbas, Barboros Radvilaitės siuvėjas)

1551 atvyko į Vilnių kartu su karalienės Barboros laidotuvių procesija
Jacobus socius fosator piscinarum (Jokūbas, tvenkinių meistro padėjėjas) 1546 11 27 – po 1550
Jacobus Bohemus fossorum et piscinarum magister (Jokūbas Bohemietis, tvenkinių ir kanalų meistras) 1546
Jacobus mensifex, arcularius Vilnensis (*Melner Jacobus arcularius) (Jokūbas, baldžius, vilnietis) 1545
Jacobus socius aurificum (Jokūbas, auksakalio pameistrys) 1545
Jacobus Lithwanus (Jokūbas Lietuvos, statybos darbų prižiūrėtojas) 1547
Jakel Hanus złotnik (Jakelis Hansas, auksakalys) 1569
Jan Puszkar *Joannes Tormentorum magister (Jonas Puškorius, pabūklų liejikas) 1543–1547
Janusz zegarmistrz Jeho KM (Jonušas, karališkasis laikrodininkas, vilnietis) 1563–1570
Joannes Almanus piscinarum magister (Jonas Vokietis, tvenkinių meistras) 1545
Joannes Bohemus magister piscinarum (Jonas Bohemietis, tvenkinių meistras) 1545–1546
Joannes Herman heczarz (Jonas Hermanas, metalo raižytojas) 1553 – po 1572
Joannes Herzer armificus (Jonas Herzeris, ginkladirbys) 1561–1562
Joannes Pictor (Jonas Tapytojas) 1557
Joannes Polonus (Jonas Lenkas, patrankų liejyklos statybų prižiūrėtojas) 1547
Joannes Tormentorum magister, ***Jan Puszkar** (Jonas Puškorius, pabūklų liejikas) 1543–1547
Joannes serifaber (Jonas, šaltkalvis) 1559
Joannes carpentario socius (Jonas, dailidės pameistrys) 1544
Joannes horologiorum magister (Kaczorek) (Jonas (Kačorekas), laikrodininkas) 1544/1545
Joannes hortulanus (Jonas, sodininkas) 1546–1548
Joannes introligator (Jonas, knygrisys) 1547
Joannes sartor Vilnensis (Jonas, Vilniaus siuvėjas, pardavė plytų Žemutinės pilies statyboms) 1545
Josephus Organorum structor Civi Crac. (Juozapas, vargonų meistras, krokuvietis) 1545
Judeo Italus, siodłarz (Žydas Italas, balnadirbys) 1547
Juzik Grabicz magister piscinarum (Juzikas Grabičius, tvenkinių meistras) 1545
Kanija Mathias curator viridiarium (Kanija Motiejus, želdynų prižiūrėtojas) žr. Mathias hortulanus* prieš 1545 – m. 1549
Kandziela Stanislaus serifaber (Kandzielia, Stanislovas, šaltkalvis) 1545–1546
Kaspennik Hanus (Kaspėnikas Hansas, auksakalys) 1569
Kohut (Gohut) Marcin Ceygwart, slosarz (Kohutas Martynas, šaltkalvis, arsenalo prižiūrėtojas) 1569–1599
Kuniczki, Kurniczki Sigismundus sartor (Kuničkis (Kurničkis) Zigmantas, siuvėjas, siuvo palapines) 1544 – m. 1554
Kuropatwa hortulanus (Kuropatva, sodininkas) 1557
Laurentius magister faber socius (Laurynas, kalvio Pauliaus padėjėjas) 1546
Laurentius Sartor Vilnensis (Laurynas, siuvėjas, pardavė plytų rūmų statyboms) 1546

Laurentius cingulatorus (Laurynas, virvių meistras) 1545
Laurentius Lornicz (Lorincz) membranator (Lorničius Laurynas, stiklius) 1545–1547
Linck Sebaldus acupictor (Linkas Zebaldas, siuvinėtojas) nuo 1525, 1545–1546, 1552–1572
Marcin kowal (Martynas, kalvis) 1543
Martinus sartor ungarus (Martynas, siuvėjas, vengras) 1545–1546
Martinus carpentarius magister (Martynas, dailidė, turėjo namą pilyje) žr. * Martinus architectus 1544–1548
Martinus architectus žr. *Martinus carpentarius (Martynas, architektas) 1551
Martinus Italus magister navis (Martynas Italas, laivų meistras) 1546
Martinus Sekira serifaber (Martynas Sekira, šaltkalvis, statė laivą Trakuose, tikėtina, tapatintinas su Marinus Italus) 1546
Matheus faber žr. ***Mathias Almanus** faber (Motiejus, kalvis, žr. Motiejus Vokietis) 1543
Mathias sartor (Motiejus, siuvėjas) 1547
Mathias cantrifusor Vilnensis (Motiejus, alavo liejikas, vilnietis) 1545
Mathias carpentarius magister (Motiejus, dailidė) 1547
Mathias Hungarus faber (Motiejus Vengras, kalvis) m. 1546
Mathias Almanus faber žr. * Matheus faber (Motiejus Vokietis, kalvis) 1544
Mathias hortulanus žr. Kanija* (Motiejus, sodininkas) 1545 – m. 1553
Mathias Hispanus sellator (Motiejus Ispanas, balnadirbys) 1554
Mathias Moscovita loricarius (**Motiejus Maskviškis**, šarvų meistras) 1567
Maxanti Jacobus argillator de Varschoviae (Maksantis Jokūbas, koklininkas arba molio lipdytojas iš Varšuvos) 1556
Melan Hanus mularz (Melanas Hansas, mūrininkas) m. 1567
Melchiorus sculptor (Melchijoras, raižytojas, Vilniaus pinigų kalykla) 1547–1548
Melner Andreas mensator, arcularius (Melneris Andrius, baldžius) 1546 – m. 1549 Vilniuje
Melner Jacobus arcularius *Jacobus mensifex, arcularius Vilnensis (Jokūbas, baldžius, vilnietis) 1545
Ment Joannes Augustanus aurificum socius (Mentas Jonas iš Augsburgo, auksakalio pameistrys, patrankų puošėjas) 1554
Meklicz Franciscus aurifex (Merkličius Pranciškus, auksakalys) 1546
Merklicz Stanislaus aurifex (Merkličius Stanislovas, auksakalys) 1546
Michel, Michaelis de Kesmark, *Granica (Mykolas iš Kežmaroko (Granica), rūmų interjerų įrangos prižiūrėtojas) nuolat gyveno Vilniuje 1545–1571
Michael Hungarus clipeorum magister (Mykolas Vengras, skyddirbys) 1545–1549
Michael Hungarus gladiator (seu frameator) (Mykolas Vengras, ginkladirbys, iečių meistras) prieš 1548–1568
Miland Hierie (Hieronim?) Argentoranensis (Milandas Jeronimas iš Strasbūro, auksakalio pameistrys, patrankų puošėjas) 1554
Minas Armenus* acupictor (Minas Armēnas, siuvinėtojas) 1552

- Moller Foltin** Vilnensis probierz (Mioleris (Miuleris) Valentinas, Vilniaus prabuotojas) 1566
- Mirak *Armenus** acupictor (Mirakas* Armēnas, siuvinėtojas) 1552
- Miska pellionus** (Miska (Miška), kailiadirbys) 1554
- Myklasch slyossarz (Mikalojus)**, šaltkalvis, anksčiau dirbo Mikalojui Radvilai) 1544
- Monte Mariae Giovanni de,** pictor (Monte Mariae de Džiovannis, tapytojas) 1553 m. Lietuvos Brastoje – 1557 Vilniuje
- Mrzygłód Stanislaus** (Mžyglodas Stanislovas, auksakalys) 1545–1552
- Nicolaus** carpentarius (Mikalojus, dailidė, Martyno padėjėjas) 1545–1552
- Nicolaus** Lignifaber Venecianus (Mikalojus, medžio meistras, iš Venecijos) 1551–1561
- Nicosz** kołodziej, artifex curruum antiqui (Mikalojus, račius, senų vežimų taisytojas) 1544
- Nonarth Nikiel** aurifex civis Norimbergae (Nonhartas Mikalojus, auksakalys, pirklys iš Niurnbergo) 1547 – po 1550, m. 1563
- Nowak Andreas**, aurifex Vilnensis (Novakas (Navakas) Andrius, auksakalys, vilnietis) 1563
- Osthawko stelmach** (Steponas, vežimų meistras) 1544
- Padovano Gian Maria** lapicide (Padovano Džiovannis Maria, skulptorius) 1557–1558 Vilniuje (?)
- Pasquillo Christianus** aurifaber (Paskviljas Kristijonas, italias auksakalys) 1565
- Paweł** kołodziej, artifex curruum antiqui (Paulius ratdirbys) 1544
- Paulus** faber (Paulius, kalvis) 1545
- Paulus (Janowicz)** concinnator pennarum, szmukierz (Paulius (Janovičius), plunksnų kompozicijų meistras) 1544/1545
- Paulus** serifaber (Paulius, šaltkalvis) 1546
- Pennikuck Joannes (Hanus)** aurarius (Pennikukas Jonas, auksakalys) 1571
- Petrus Bohemus** magister pisces (Petras Bohemietis, tvenkiniių meistras) 1545 – po 1550
- Petrus aurarius** (Petras, auksakalys) 1551–1559
- Petrus** figulus (Petras, koklių meistras) 1545
- Petrus Italus** purgator caminum (Petras Italas, pečkuryš, kaminkrėtys?) 1552 08 09 – paskutinių kartų minimas Knišine 1569 12 10
- Petrus caldeator** (Petras, varkalys) 1545
- Piridon *Armenus** acupictor (Piridonas *Armēnas, Spiridonas, siuvinėtojas) 1552
- Platina Petrus**, aurifaber, probierz JKMc (Platina Petras, auksakalys, Vilniaus monetų kalyklos prabuotojas) 1563–1593
- Podolski Albertus** praefectus aedificatorum Vilnensis (Podolskis Albertas, statybų prefektas) 1544–1548
- Proschewski Joseph** gladiator (Proševskis Juozapas, ginkladirbys) 1565–1578.
- Pruski Malcher** (Melchior) szmukierz, concinnator pennarum (Pruskis Melchioras, plunksnų kompozicijų meistras) 1560 – m. 1569
- Rachniewicz Stanislav** zolotar (Rachnevičius Stanislovas, auksakalys) 1561
- Rösler Joannes ex Joachimstahl** aurificum socius (Riosleris Jonas iš Jachimovo Bohemijoje, auksakalio pameistras, patrankų puošėjas) 1554
- Sabinka Simon** sartor (Sabinka Simonas, siuvėjas, namas Vilniuje) 1554 – m. apie 1572
- Sachs Joannes ab Hausen Holstinensis** (Saksas Jonas iš Holsteino, auksakalio pameistras, patrankų puošėjas) 1554
- Schmidle Joannes Jacob Tigurinus** aurificum socius (Šmidlis Jonas Jokūbas iš Šveicarijos, auksakalio pameistras, patrankų puošėjas) 1554
- Schmith Thomas** aurifex (Šmitas Tomas, auksakalys) 1545
- Szepan Polonus** magister murarius (Stephanus superintendens) (Steponas Lenkas, mūrininkas 1545 – 1547
- Sebastianus** frenator, frenifex (Sebastijonas, pakinktų meistras) 1546
- Sebastianus** sellator (ephiphanius) (Sebastijonas, balnadirbys) 1543, 1544/1545
- Sebastianus** pictor (Sebastijonas, tapytojas) 1548
- Sekira Martinus Italus** navigius magister (Sekira Martynas Italas, laivadirbys (laivas Trakuose) 1545
- Stanislaus** aurifex (Stanislovas, auksakalys) 1546–1548
- Stanislaus** carpentarius socius (Stanislovas, dailidės pameistras) 1544
- Stanislaus** pictor armorum (Stanislovas, ginklų dekoruotojas) prieš 1572
- Stanislaus (Kuncizka, Stanisław)** serifaber, kowal (Stanislovas (Kunčička), kalvis) 1543
- Stanislaus** carpentarius ex Cracoviae (Stanislovas, dailidė iš Krokuvos) iš Krokuvos atvyko 1546 11 28, vėliau passim, 1552
- Stanislaus** figulus (Stanislovas, koklininkas) 1546
- Stohr Joannes (Hanus)** aurarius (Štoras Hansas, auksakalys) 1553–1572
- Suski Łukasz** (Suskis Lukas, auksakalys iš Krokuvos) 1553
- Szwarc Jurek** stolarz KJM (Švarcas Jurgis, stalius, baldžius) 1566
- Thomas Ungarus** faber (Tomas Vengras, kalvis) 1544
- Thomas** murator (Tomas, mūrininkas) 1557
- Thuring Thomas** a Dresden (Turingas Tomas iš Drezdeno, Arsenalo prižiūrėtojas) 1571
- Trochim**, stelmach z Bielska (Trochimas (Trofimas), vežimų meistras iš Bielsko) 1543
- Valentinus Sibenburger** (Walenty Sybenberg) armifex, armificus, platnerz, Slosarnia w Wilnie (Valentinas iš Septypilio (Zybenbergas), ginkladirbys, vadovavo ginklų dirbtuvei pilyje Vilniuje) 1560–1563
- Venceslaus** faber (Vaclovas, kalvis) 1546
- Verner Neumeister** czapnik KJM (Verneris Noimaisteris, keperių siuvėjas) 1568
- Vincentius Italus (Palumba?)** aurarius (Vincentas Italas (Palumba?), auksakalys) 1545
- Waschiel Ruthenus** sutor (Vasilijus Rutėnas, batsiuvys) 1544–1549
- Wiede (Weide, Wiedt) Antonius** pictor (Vyde (Vidas) Antonijus, tapytojas) 1545–1546, 1554
- Wierowski Stanislaus** (Verovskis Stanislovas, statybininkas) 1545
- Wieworka Joannes** Lanciciensis (Veviurka Jonas iš Lenčicos, auksakalio pameistras, patrankų puošėjas) 1554
- Wieworka** sutor (Veviurka, batsiuvys) 1544–1555
- Wiezolek Adam** hortulanus (Veziolekas Adomas, sodininkas) 1548–1562

Wiszniewski Mathias faber (Višnevskis Motiejus, kalvis) 1543/1544
Wolck Bernath murarius (Volkas Bernardas, mūrininkas) 1568
Unstherffe Fridericus (Fridericus Baumester) baumeister, architectus (Unstherffe Friderikas, statybininkas, architektas) 1545 – m. 1549

Seligmacher Christoph aurarius (Zeligmacheris Kristupas, auksakalys) 1545 – po 1550
Sigismundus faber curruum ab Geranoiny (Žygimantas, kalvis, račius iš Geranainių) 1543/1544
Zidelis Lithwanus (Joannes Zidelis) carpentarius magister (Zidelis Lietuvio, dailidė) 1545/1546

Artisans, Architects and Painters in the Court of GDL Sovereigns

Summary

The article discusses the contingent of artisans and artists working in the Vilnius Royal Court in the 16th century. Most abundant available data is about the reign of Žygimantas Augustas (1543–1572). The appendix contains a list of Vilnius artisans, artists and architects including names of persons of a few categories: working in the Vilnius Royal Court for a stable pay and part-time workers for special privileges (servitores Sacrae Regiae Maiestatis). Professions in original languages are indicated as well as the years of service. The list was compiled mostly based on unpublished Royal Court Accounts stored in Warsaw (Archiwum Główne Akt Dawnych).

As in the 16th century the Grand Duchy of Lithuania already had a common sovereign with Poland, many problems arise while investigating the personal composition of the Royal Court. The two countries united by personal union preserved individual institutions and treasuries. The King and Grand Duke who ruled two states had two Royal Courts: the Lithuanian and the Polish ones. Salaries to artisans working at the Polish court were paid from the Polish treasury and salaries to artisans working in Lithuania (mostly in Vilnius) were paid from the Lithuanian treasury. The Polish researchers who published information about the Žygimantas Augustas' court did not emphasise this circumstance. They took it for granted that the artisans and artists mentioned in Žygimantas Augustas'

accounts were servants of the Polish Royal Court. Yet this was not true in practice. Most of masters working in the Lithuanian Royal Court integrated in Vilnius, received privileges, had their homes in the city and were Vilnius citizens. They were predecessors of famous Vilnius artisan dynasties. Other artists, as for example Giacomo Caraglio who for some time worked in Vilnius, later moved to Krakow or returned to Italy. Žygimantas Augustas usually hired foreign artisans: Germans, Italians, Hungarians, and Dutchmen. The servants of the court (coachmen, wheelwrights and blacksmiths) natives of the Grand Duchy of Lithuania (*amilia ex domibus*) were successors of local tradition.

Žygimantas Augustas more often resided in Vilnius than in Krakow. In terms of national composition, the contingent of artisans in his court was neither Lithuanian nor Polish. Different cultural traditions were intertwined in his Royal Court. The article presents new material about famous artists Giovanni da Monte and Anton Wiede and armourers Florian Sibenbirger, Valentinus Sibenbirger and Michaelis Etrich whose works have been preserved in the Italian, German and Polish museums and enrich the history of the Lithuanian Renaissance. The published material shows that the prestige of permanently residing court produced a great influence on the multicultural traditions of the citizens.

¹ Lech Kalinowski. Treści artystyczne i ideowe kaplicy zygmuntowskiej // Studia do dziejów na Wawelu. – Kraków, 1960. – S. 69.

² 1499 m. iš didžiojo kunigaikštio iždo buvo skirta lėšų įsigytį 24 uolektis (apie 14 m) juodo aksomo Vytauto kapui apdengti. – Archiwum Główne Akt Dawnych, Archiwum Skarbu Koronnego, Rachunki Królewskie (toliau – AGAD, ASK, RK), RK 23, I. 35: *Item dedi pro XXIII ulnis Axaneti nigri super sepultum Vitholdi (...)*.

³ Plačiau apie Anglijos monarchų gyvenimą žr. John Cannon, Ralph Griffiths. The Oxford Illustrated History of the British Monarchy. – Oxford-N.Y., 1997. – P. 304–308 ir passim.

⁴ Wykaz urzędów i służby dworu królewskiego w Polsce z czasów Henryka Walezeg / wyd. S. Kutrzeba, in: Archiwum Komisji Historycznej Polskiej Akademii Umiejętności. Nr. 9. – Kraków, 1902. – S. 402: (...) *apothecarius, acupictor, loricarius, magister horologiorum, frameator, sutor, pennarum concinator, frenifex, magister tentoriorum, caminorum purgator, ablutrix, sartores, armifex, pictor armorum, gladiator, cingulator, doleator, sellator, pellifex, frenorum magister, aurarii.*

⁵ Stasys Samalavičius. Kunigaikščių rūmų ir pilii priežiūra. XVI–XVIII a. // Kn: Vilniaus Žemutinės pilies rūmai. T. 4: 1994–1995 metų tyrimai. – Vilnius, 1999. – P. 12–52.

⁶ Marek Ferenc. Dwór Zygmunta Augusta. Organizacja i ludzie. – Kraków, 1998.

⁷ AGAD, ASK, RK.

⁸ Marek Ferenc. Uwagi o dworze litewskim Zygmunta Augusta w latach 1548–1572. – Pilii tyrimo centro „Lietuvos pilys“ archyvas.

⁹ Aleksander Gwagnini. Kronika Sarmacyey Europeyskieu. – Kraków, 1611. – P. 168 (cit. Pgl Ferenc, op. cit., p. 1, išn. 7).

¹⁰ AGAD, ASK, RK 180, I. 82: *Comparatio vexilli curiae SMR. [...] Joanni Pictori a labore et pictura vexilli eiusquem ex puro auro Faingolth cum stemmatibus districtum omni Regni ex utriusque partibus [...].*

¹¹ Apie neigiamą lenkų kalbos įsigalėjimo reikšmę Lietuvos didžiojo kunigaikštio dvare žr. Artūras Dubonis. Dvaras // Kn: Lietuvos Didžiosios Kunigaikštijos kultūra. Tyrinėjimai ir vaizdai. – Vilnius, 2001. – P. 162–163.

¹² Tadeusz Wasilewski. Jeszcze o dworze Jagiellonów // In: Kraków w dobie Renesansu. Materiały sesji naukowej z okazji dni Krakowa w r. 1986. – Kraków, 1989. – P. 101–102.

¹³ Birutė Rūta Vitkauskienė. XVI–XVIII a. Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės valdovų rūmai istoriniuose šaltiniuose // Kn: Vilniaus Žemutinė pilis XIV a. – XIX a. pradžioje. 2002–2004 m. istorinių šaltinių paieškos / Sud. Raimonda Ragauskienė. – Vilnius, 2006. – P. 72–128.

¹⁴ Edmundas Laucevičius, Birutė Rūta Vitkauskienė. Lietuvos auksakalystė XVI–XIX a. – Vilnius 2001. – P. 210.

¹⁵ Materjały do historyi stosunków kulturalnych w XVI w. na dworze królewskim w Polsce / Zebrał i opracował Stanisław Tomkowicz. – Kraków 1915. Be kitų dokumentų, čia publikuota dalis Žygimanto Augusta dvaro knygos, paprastai vadintinos „Maršalkos knyga“ (Księga Marszałkowska), nes ji neturi titulinio lapo, pradėtos rašyti 1543–1544 m. Knyga šiandien saugoma Varšuvos Seniųjų aktų

- archyve (AGAD, ASK, RK-110). I knygą buvo įrašomos stojusto dvaro tarnauti asmens kontrakto sąlygos ir vėlesni jo statuso arba apmokėjimo pokyčiai. Nežinia, ar knyga tikrai priklausė LDK dvaro maršalkos kanceliarijai, nes rašysena atrodo labai panaši į kitų Vilniuje dvaro iždininko Jano Liutomirskio rašytų saskaitų knygu.
- ¹⁶ Materjaly, 1915, p. 152: „wyłącznie do dworu Zygmunta Augusta, który przeważnie przebywał na Litwie“.
- ¹⁷ Oswald Balzer. Rachunki domowe Zygmunta Augusta z r. 1549 //in: Przewodnik T. X. Nr. 185. – Berlin, 1885. – P. 893.
- ¹⁸ AGAD, ASK, RK-110, l. 816.
- ¹⁹ Ten pat, l. 833.
- ²⁰ Ten pat, l. 884.
- ²¹ Ferenc, 1998, p. 11–12. Ferencas, savo studijoje nurodės jos chronologines ribas 1548–1572 m., į savo sąrašus įtraukė ir 1544–1547 m. duomenis, neatsižvelgęs į Žygimanto Augusto kaip Lietuvos didžiojo kunigaikščio valdymo periodą.
- ²² AGAD, ASK, RK-162a, l. 51: [Vilnius. 1551.XII.26.] (...) *Musicis italis 3 fl. 3.*
- ²³ Ten pat, l. 50 v.
- ²⁴ Ten pat, l. 51.
- ²⁵ AGAD, ASK, RK-162a, l. 111v.
- ²⁶ Ten pat, l. 56v–58.
- ²⁷ AGAD, ASK, RK-137, l. 51v.
- ²⁸ AGAD, ASK, RK-161, l. 15v.
- ²⁹ AGAD, ASK, RK-312/314, l. 189–192v: [Gardinas. 1543.IX.4]. Čia paminėta 40 jaunojo valdovo kambarinių (*aulicis*), kapelionas Jonas Virbkovskis (1550 jau Vilniaus kapitulos narys), Stanislovas Vlošekas, 6 fleitiminkai be vardų, trimitininkai *Jenczi*, *Jerzik*, *Gieworka*, barzdaskutys *Samuel Judeus Chirurgus*, virėjas *Bulath*, du kalviai, vadinti *Mathis*, ir didelė *familia ex domibus*.
- ³⁰ Ferenc, 1998, p. 101–106.
- ³¹ Ryszard Skowron. Wawel. Kronika dziejów. T. I: Od pradziejów do roku 1918. – Kraków, 2001.
- ³² AGAD, ASK, RK 110, passim.
- ³³ AGAD, ASK, RK 162 a, l. 55–56.
- ³⁴ Vilniaus monetų kalyklos saskaitų knygas ištirinėjo Marianas Gumowskis, žr. Marian Gumowski. Mennica wileńska w XVI i XVII wieku. – Warszawa, 1921.
- ³⁵ E. Laucevičius, B. R. Vitkauskienė. Lietuvos auksakalystė..., p. 225.
- ³⁶ ADAG, ASK, RK-110, l. 978 v.
- ³⁷ Ten pat, RK-184, k. 178 v.
- ³⁸ Ten pat, RK 341, k. 159; E. Laucevičius, B. R. Vitkauskienė. Lietuvos auksakalystė..., p. 250.
- ³⁹ Irena Kaniewska. Księga ekspedycji kancelarii nadwornej 1559 – 1572. Materjaly do dziejów dworu królewskiego. – Kraków, 1997. – P. 161.
- ⁴⁰ LM – 39, l. 260–261 (sen. 93): [22 07 1561] *List złotarzu JKMc Stanisławu Rachniewiczu wyzwolenia jeho z prawa, prysudu i postuszeństwa w Radu Zamkowogo y Mestkoho wileńskoho y cechu złotarskoho tak że y ot wsiakich powinnostey.*
- ⁴¹ I. Kaniewska, Księga..., p. 89, Nr. 85: [k. 41-41v] *Knyszyn, 15 VII 1565. Litterae SMR de suscepto aurifabro Christiano Pasquillo. (...) in tutelam et protectionem nostram regiam recipiemus ac ex nunc recipimus famatum Christianum Pasquillum aurifabrum Vilnensem eumque pro servitore nostro agnoscimus. (...).*
- ⁴² E. Laucevičius, B. R. Vitkauskienė. Lietuvos auksakalystė..., p. 207.
- ⁴³ AGAD, ASK, RK-110, l. 977.
- ⁴⁴ Ten pat, l. 967 v.
- ⁴⁵ B. R. Vitkauskienė, XVI–XVIII a..., p. 83–94 ir passim.
- ⁴⁶ AGAD, ASK, RK-162 a, l. 23.
- ⁴⁷ Ten pat, RK-162 a, l. 28 v.
- ⁴⁸ Ten pat, RK-110, 979.
- ⁴⁹ AGAD, ASK, RK 115, l. 149.
- ⁵⁰ XVI– XVIII a. Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės valdovų rūmai. Istoriniai šaltiniai // Kn.: Vilniaus Žemutinė pilis XIV a. – XIX a. pradžioje. 2002– 2004 m. istorinių šaltinių paieškos / Sud. Raimonda Ragauskienė. – Vilnius, 2006. – P. 195.
- ⁵¹ Ten pat, RK-167, l. 127 v ir passim.
- ⁵² Birutė Rūta Vitkauskienė. Vilniaus pabūklų liejyklos teritorija XVI–XVIII a. šaltiniuose. Istoriniai tyrimai, straipsnis ruošiamas spaudai.
- ⁵³ Stokholmas, Kungliga Biblioteket, D 1473. Rankraštis *in folio*, l. 1–115.
- ⁵⁴ AGAD, ASK, RK-110, l. 948.
- ⁵⁵ Acta Capituli Vilnensis. T. 3, l. 52. LMAF, F-43-211.
- ⁵⁶ Andrzej Swaryczewski. Płatnerze krakowsc. – Warszawa-Kraków, 1987. – P. 129.
- ⁵⁷ Ten pat, l. 961.
- ⁵⁸ A. Swaryczewski. Płatnerze ..., p. 124, 127.
- ⁵⁹ Ten pat, l. 948 v.
- ⁶⁰ Ten pat, p. 155. Autorius nurodo, kad Valentino iš Septynpilio darbų išliko Vokietijos muziejuose. Vieneri turnyro šarvai, saugomi Varšuvos karo muziejuje, taip pat jam priskiriami.
- ⁶¹ E. Laucevičius, B. R. Vitkauskienė. Lietuvos auksakalystė..., p. 57.
- ⁶² A. Swaryczewski. Płatnerze..., p. 128.
- ⁶³ AGAD, ASK, RK-234, l. 65. Kneierbi figūruoja valdovo susirašinėjime iki pat 1572 m. liepos, žr. I. Kaniewska, Księga..., p. 214.
- ⁶⁴ AGAD, ASK, RK-110, l. 967 v.
- ⁶⁵ Ten pat, l. 950.
- ⁶⁶ AGAD, ASK, RK-110, l. 953 v: *Mathias Hortulanus. Susceptius Vilne in servitorem Mtis Regie ad curandos hortos Vilnensis et Viersupensis (...).* Žemiau kita rašysena tik trumpai išrašta: *Mortuus.*
- ⁶⁷ B. R. Vitkauskienė, XVI–XVIII a..., p. 93.
- ⁶⁸ Taip pat žr. B. R. Vitkauskienė, XVI – XVIII a..., p. 99. Žygimanto Augusto sodo Žemutinėje pilyje įrengimo detalių pateiktos straipsnyje Birutė Rūta Vitkauskienė. Ogrody barokowe Kiszków i Radziwiłłów w Wilnie na Puszkarni // In: Barok. Historia-Literatura-Sztuka, 2006, XIII/1 (25), p. 133–154.
- ⁶⁹ AGAD, ASK, RK-137, l. 24: *Pro plantis ad pomerium M.R. Die 3 Aprilis soluti Matie Budzeczki ad relacionem d. Sigismundi magistri coquine [šis žodis išraštas tarp eilučių, neaiškiai] plantarum 21 per polonic. gr. 15 facit. polonic. fl. 10/15.*
- ⁷⁰ AGAD, ASK, RK-110, l. 968.
- ⁷¹ Ten pat, l. 969.
- ⁷² AGAD, ASK, RK-182, l. 55, 64
- ⁷³ AGAD, ASK, RK-110, l. 958; RK-137, l. 138 v ir passim.
- ⁷⁴ AGAD, ASK, RK-110, l. 950 v.
- ⁷⁵ Ten pat, l. 959.
- ⁷⁶ Ten pat, l. 958.
- ⁷⁷ AGAD, ASK, RK-124a, l. 18–19.
- ⁷⁸ Ten pat, l. 971.
- ⁷⁹ Acta Capituli Vilnensis. T. 3, l. 76. LMAF, F-43-211.
- ⁸⁰ Ten pat, t. 4, l. 144. LMAF F-43-212.
- ⁸¹ Ten pat, RK-235, l. 64–64 v: *Ad manus Simonis Sabina sartor SMR-ae. Pro comparando Lectisterio itinerary ac aliis necessitatibus fl. 60.*
- ⁸² Lietuvos dailininkų žodynai. T. I: XVI–XVIII a. / Sud. Aistė Paliušytė. – Vilnius, 2005. – P. 246–247.
- ⁸³ AGAD, ASK, RK-124a, l. 16 v.
- ⁸⁴ Ten pat, RK-120, l. 276.
- ⁸⁵ Ten pat, RK-137, l. 32–32 v.
- ⁸⁶ Stanisław Alexandrowicz. Rozwój kartografii Wielkiego Księstwa Litewskiego od XV do połowy XVIII wieku. – Poznań, 1971. – P. 57–64; Vidas Poškus. Antono Wiede Maskvos valstybės žemėlapio leidimai ir jų kontekstas // Kn.: Menotyra. T. 39. 2005. Nr. 2. – P. 1–9.
- ⁸⁷ S. Alexandrowicz ..., p. 62, išn. 35: „*pro imaginem, in qua descriptus est situs terrae Moscoviae per eundem ff. 1/7/4*“. Biblioteka Kórnicka, rkps nr. 246, l. 21 v. Mums nepavyko kol kas susipažinti su šio rankraščio originalu, todėl cituojamė pagal Aleksandrowiczui, kuris manė, kad čia kalbama apie Maskvos Kunigaikštystės žemėlapį.
- ⁸⁸ AGAD, ASK, RK-124 a, l. 32: [1546] *Antonio Wiede pictori. Die 16 Januarii eidem pro Aulea Bisontina in qua depicte sunt venaciones bisontinae datt. Qua d: Wloschek est datum fl. 105.*
- ⁸⁹ Ten pat, l. 39 v.
- ⁹⁰ Ten pat.
- ⁹¹ V. Poškus ..., p. 6–7.
- ⁹² AGAD, ASK, RK-167, l. 128.
- ⁹³ Be jau išvardytų, paminėsimė, kad ir M. Ferencas pasidavė tai pačiai tradicijai ir nepastebėjo, kad „Maršalkos knygoje“ išraštas kontraktas mini visai kitą asmenį.
- ⁹⁴ Lietuvių dailininkų žodynai..., p. 190.
- ⁹⁵ AGAD, ASK, RK-170, l. 57–57 v. Šis išrašas nedatuotas.